

Ім'я користувача:
Полтавський інститут економіки і права Полтавськи...

ID перевірки:
1016282766

Дата перевірки:
25.05.2024 21:56:03 EEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

Дата звіту:
25.05.2024 21:58:30 EEST

ID користувача:
100011301

Назва документа: Колодка М. маг

Кількість сторінок: 82 Кількість слів: 18168 Кількість символів: 149051 Розмір файлу: 415.24 KB ID файлу: 1016075969

13% Схожість

Найбільша схожість: 8.4% з Інтернет-джерелом (http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/13712/1/8slozanska_m...)

12.8% Джерела з Інтернету 140 Сторінка 84

3.02% Джерела з Бібліотеки 25 Сторінка 85

0% Цитат

Вилучення цитат вимкнене

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

0% Вилучень

Немає вилучених джерел

Модифікації

Виявлено модифікації тексту. Детальна інформація доступна в онлайн-звіті.

Замінені символи 4

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1 СОЦІАЛЬНА РОБОТА У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

- 1.1 Категоріальний апарат дослідження
- 1.2 Історичний аналіз соціальної роботи у територіальній громаді в сільській місцевості в Україні та за кордоном
- 1.3 Особливості реформування системи соціальних послуг в Україні в сільській місцевості

Висновки до першого розділу

РОЗДІЛ 2 МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

- 2.1 Сутність і роль теорій соціальної роботи у професійній діяльності соціального працівника у сільській місцевості
- 2.2 Сучасні моделі та методи соціальної роботи у сільській місцевості
- 2.3. Емпіричне дослідження практичних можливостей служб соціальної сфери з питань надання соціальних послуг в сільській місцевості

Висновки до другого розділу

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВСТУП

Актуальність дослідження. Згідно сучасних підходів соціальна робота в територіальній громаді в Україні є комплексом соціальних послуг з регулювання, стимулювання соціальних ініціатив мешканців громади; розробки та реалізації соціальних програм і проектів, спрямованих на задоволення потреб і вирішення проблем жителів громади; налагодження взаємовідносини з державними органами влади різних рівнів, вузькоспеціалізованими соціальними службами, установами та організаціями державної або недержавної форм власності, структурами, групами всередині громади задля ефективної роботи в напрямку покращення умов життєдіяльності населення.

Соціальна робота в сільській місцевості є структурованою діяльністю, оскільки має свою мету, завдання, суб'єкт, об'єкт, принципи, форми, методи і очікуваний результат. Метою соціальної роботи в сільській місцевості є організація та надання якісних і доступних соціальних послуг жителям кваліфікованими фахівцями з соціальної роботи через налагодження партнерської взаємодії з іншими суб'єктами надання послуг державного, регіонального та локального рівнів, активізацію членів громади, розробку і реалізацію соціальних програм і проектів, стимулювання ініціатив жителів задля її розвитку, покращення моделі її життєдіяльності.

В сільській місцевості застосовують різні моделі соціального обслуговування для: виявлення і фіксації і усунення факторів, що мають негативний вплив; розробки ефективної моделі надання соціальної допомоги; залучення членів громади до розподілу і додаткового пошуку ресурсів; корекції девіантної поведінки; реалізації концепцій соціального захисту, соціальної реабілітації жителів; процес надання соціальних послуг різним типам сімей у складних життєвих обставинах (СЖО). Техніка пошуку ресурсів є ефективною у цьому випадку.

Зазначені явища потребують глибокого теоретичного осмислення і конкретних практичних рекомендацій, апробованих досвідом і самим життям.

Проте в науковій літературі цьому приділяється недостатня увага. В роботах Н. Гусак, Р. Вайноли, А. Капської, О. Карагодіної, О. Карпенко, Н. Коляди, В. Лютого, О. Пожидаєвої, Т. Семигіної, Т. Сили, О. Чуйко, С. Шандрок, Ю. Швалба та інших загалом наголошується на необхідності враховувати особливості соціальної роботи з різними групами населення. На муніципальне соціальне замовлення як інструмент розв'язання соціальних проблем на селі вказує А. Крупник. Досвідом роботи соціальних служб для молоді на селі, в тому числі мобільних консультативних пунктів, ділиться С. Толстоухова.

Подальшого дослідження потребують особливості діяльності соціальних служб у сільській місцевості шляхом аналізу механізму надання соціальних послуг, розробка і впровадження за результатами дієвих моделей соціальної роботи, чим визначається актуальність обраної теми.

Завдання магістерського дослідження:

1. Здійснити аналіз організації соціальної роботи в сільській місцевості.
2. Проаналізувати особливості реформування системи соціальних послуг в Україні в сільській місцевості
3. Розкрити теорії, моделі та методи соціальної роботи в громаді в сільській місцевості.
4. Охарактеризувати професійну діяльність фахівця з соціальної роботи в сільській місцевості.
5. Встановити особливості діяльності соціальних служб у сільській місцевості та визначити напрями вдосконалення.

Мета роботи: ДОСЛІДИТИ особливості діяльності соціальних служб у сільській місцевості шляхом проведення аналізу соціального становища сільського населення України, підходи до розуміння сутності соціальної роботи на локальному рівні, в громаді та визначити напрями активізації розвитку громади і покращання моделі її життєдіяльності.

Об'єкт дослідження: діяльність соціальних служб у сільській місцевості

(в громаді).

Предмет дослідження: особливості надання соціальних послуг в сільській місцевості.

Методи дослідження: загальнонаукові (аналіз, синтез, систематизація, узагальнення філософії, психології, соціології, соціальної роботи, соціальних досліджень, законодавчої бази досліджень, періодичних матеріалів) – демонстрація вихідних теоретичних положень, для формулювання основних концепцій дослідження; історико-структурний, композиційно-генетичний методи.

Гіпотеза дослідження базується на науковому припущенні, що дослідження особливостей діяльності соціальних служб у сільській місцевості дозволить розробити ефективну модель соціальної роботи і визначити оптимальний механізм управління соціальними послугами.

Практичне значення полягає в використанні результатів магістерського дослідження для використання в професійній діяльності фахівців з соціальної роботи в громаді в сільській місцевості.

Методи дослідження. Для розв'язання завдань використано: теоретичні методи – аналіз та узагальнення отриманої інформації з проблеми дослідження; систематизація та інтерпретація зібраних даних, моделювання; емпіричні методи – інтерв'ю, спостереження.

Апробація результатів дослідження. Зміст та основні результати магістерського дослідження обговорювались автором на таких науково-практичних конференціях: 1) V Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю м. Полтава, Полтавський інститут економіки і права, 5-6 грудня 2023 року та 2) Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу: (м. Полтава, 15 -16 травня 2024 р.).

Структура роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних

джерел.

РОЗДІЛ 1

СОЦІАЛЬНА РОБОТА У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

1.1 Категоріальний апарат дослідження

Сільські території мають визначальну роль у забезпеченні продовольчої безпеки держави, саме тому існує необхідність в удосконаленні стратегічних підходів до управління їх розвитком з огляду на складову соціального забезпечення населення.

Тлумачення понять: “сільська місцевість”, “сільська територія” поділені на два підходи: територіальний і системний. Тлумачення понять класифікують за ознаками: просторово-територіальними, структурними, адміністративно-правовими, функціонально-господарськими.

Представники першої групи підходів підкреслюють той або інший критерій просторово-територіальної ідентифікації сільських територій.

Представники другої групи звертають увагу на сучасне значення сільських територій як складного та багатоаспектного явища.

Загальне визначення сільської місцевості (англ. Rural area) — місцевості за межами міст, або території, які не є урбанізовані.

Завдяки реформуванню адміністративно-територіального устрою України, децентралізації влади, створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ) в першу чергу за рахунок об'єднання сільських територій. виникають такі поняття як “громада”, “територіальна громада”, “об'єднана територіальна громада” з їх видами, структурою, детермінацією ресурсів та особливостями організації соціальної роботи в них.

У науковій літературі не існує єдиного підходу до визначення і розуміння поняття «громада». Маючи латинське походження (лат. Coriēna — община, громада, спільнота) воно є досить поширеним у групі романогерманських мов (анг. *community* – спільнота, громада; фран. *Communauté* – спільнота, громада; італ. *comunità* – спільнота, громада тощо). Первинно

«громада» («community») трактується як форма соціальної (колективної) організації людей, місцева спільнота, організація, частина суспільства, яка є характерною майже для всіх народів світу. Тобто громада обмежується територіально і характеризується як об'єднання людей, що проживають на певній території. Громадою може бути і «група людей, об'єднаних спільністю становища, інтересів, завдань [62].

Підтвердженням того є визначення, запропоноване у «Тлумачному словнику сучасної української мови» [61]. В «Оксфордському тлумачному словнику» подано найбільш загальне визначення «громади», яке об'єднує запропоновані раніше. Його автор А. Хорнбі під «громадою» розуміє групу людей, об'єднаних спільністю походження, соціальним станом, расою, релігією, місцем проживання (населеним пунктом) із наявними соціальними інститутами: школою, церквою, адміністративними, соціальними та дозвіллевими організаціями.

В українській мові часто вживається «община» як синонім поняття «громада». Останнє у «Політологічному словнику» визначається як «найрізноманітніша самоврядна спільність людей (сільські товариства, міські комуни, професійні, релігійні об'єднання, земляцтва тощо)». У «Британському соціологічному словнику» під «общиною» («community») автори (Н. Аберкромбі, Б. Тернер, С. Хілл (2004) розуміють сукупність людей, що проживають та ведуть різні види повсякденної діяльності на географічно визначеній території, мають певну соціальну структуру, автономність, припускають наявність відчуття приналежності («духу общини»).

У сучасній науковій літературі існує понад 100 визначень поняття «громада». Важливо здійснити аналіз формування даного поняття і підходи до визначення з боку різних наук. На початковому етапі дослідження громади займалися соціологи та історики. З позиції соціології «громада» використовується для опису об'єднань /спільноти людей, які виникають або існують у межах конкретних груп або територіальних одиниць з метою

соціальної взаємодії [10]. До основних чинників, які визначають, характеризують, впливають на утворення і функціонування громад, на думку О. Ботанова (2001), В. Скуратівського, М. Шевченко (1998), Т. Титаренко (2003), Р. Шаффера (1989) належать: поділ праці; спільний характер і сфера життєдіяльності, зв'язки; єдність території, рис, ознак, цінностей, інтересів, потреб, цілей, поглядів, смаків і звичок; однакове походження, культура і сумісний менталітет; подібність побуту; схожість психології мислення і поведінки; взаємозв'язок економічних, політичних, соціальних та юридичних відносин.

Д. Барнс (2001), вивчаючи питання децентралізації влади та надання додаткових повноважень органам місцевого самоврядування, подає декілька категоріальних дефініцій досліджуваного поняття. Науковець під «громадою» розуміє: історично утворену спільноту людей із спільними традиціями, сукупністю соціальних взаємодій, побудованих на основі родинних стосунків, проживанням на одній території, належністю до певної соціальної групи; колективного споживача послуг персоніфікованого та індивідуалізованого характеру задля задоволення існуючих потреб та інтересів; виробника публічних послуг у залежності від владних повноважень й участі органів місцевого самоврядування у життєзабезпеченні людей. Дослідник наголошує, що громада «має здатність впливати на місцеве суспільне життя та своєю владою репрезентувати **місьцеве** населення, а також наділяти його певними повноваженнями».

Результати наукових розробок свідчать про існування різноманітних підходів до трактування суті «громади» у вітчизняній і зарубіжній практиці та науковій теорії.

Необхідно зазначити, що всі проаналізовані визначення, можна структурувати у дві групи: (1) – ті, які характеризують «громаду» як локальну соціальну спільноту, особливу форму суспільної взаємодії; (2) – як об'єднання людей за інтересами, ідеями, покликом, цінностями.

Запропоновані визначення підтверджують наявність двох підходів до

розуміння поняття. М. Пейн (1997) розглядає «громаду» як територіальну громаду, тобто об'єднання людей, які проживають на одній географічно визначеній території; та громаду за інтересами – як об'єднання людей, які мають спільні проблеми, інтереси, соціальні зв'язки або інші характеристики. Ф. Тьонніс (1994) під «територіальною громадою» розуміє «громаду», що є природним утворенням, існує як різновид самодостатнього суспільства, переважно сільського, характеризується спільними родинними зв'язками, інтересами; під «громадою за інтересами» – «спільноту» як штучне утворення, яке існує як асоціація, об'єднання людей, які мають спільну мету і прагнуть її досягти. На основі аналізу зарубіжних підходів до визначення сутності «громади», можна зазначити, що «територіальна громада» та «громада за інтересами» є характерною для професійної соціальної роботи Великої Британії; тоді як у США – це група індивідів/сімей, які мають спільні цінності та /чи інтереси; користуються послугами одних соціальних служб; живуть на одній території/місцевості [23].

Підходи до визначення досліджуваного поняття визначені в «Американському словнику з соціальної роботи», де «громада» трактується як: група людей або сімей, яка має спільні цінності, інтереси; клієнти, користувачі послуг одних і тих самих соціальних служб, організації; особи, які живуть на одній території. Часто поняття «локальна соціальна спільнота» («local social community») у соціальній роботі використовують як синонім «громади», під яким розуміють мережу взаємопов'язаних соціальних служб, установ, організацій, що охоплюють усі сфери суспільного ЖИТТЯ та діють на певній географічно визначеній території.

Американський науковець Р. Уорен визначив громаду з позиції п'яти різних підходів: структурного, соціально-психологічного, людей на території, процесів діяльності та функціонування соціальних систем. На визначенні «громади» як соціально-незалежної групи людей, які беруть активну участь в обговоренні і прийнятті спільних рішень, здійснюють діяльність і розвиваються в межах утвореної ними групи, наголошують М. Белак, Р.

Мадсен та ін. Е. Кохен зазначає, що у громаді відбувається емоційне зарядження, ідентифікація і символічне конструювання особистості. Науковець характеризує «громаду» як систему цінностей, норм і моральних кодів, із якими ідентифікує себе особа і які сповідує. У той же час структура громади, на його думку, не має жодного значення для людини. На психологічних зв'язках між членами громади, існуванні солідарності та психологічній ідентифікації акцентує Д. Кларк; на економічній і практичній цінності – В. Бері .

П. Матесіч, Б. Монсей і М. Сент Паул запропонували більш спрощене визначення «громади », під якою, розуміють людей, які живуть на географічно визначеній території, пов'язані один з одним і з місцем свого проживання соціально-психологічними зв'язками. П. Феллін означене поняття трактує як соціально, функціонально-просторову одиницю, яка існує задля задоволення життєвих потреб її членів, налагодження патерних зв'язків і колективної ідентифікації.

Громада може бути територіальною, коли особа/сім'я проживає на території громади, в межах її кордонів і відчуває особистісне членство у громаді та символічною, коли особа/сім'я проживає на території громади, проте відчуває свою приналежність до декількох спільноті (професійної, релігійної, освітньої, Інтернет тощо), що характеризується як індивідуальне членство у множинних громадах.

Дж. Баккет виділив три позиції, з точки зору яких він характеризує громаду в глобалізаційному, постмодерному світі: трактування «громади» як процесу, а не стану – науковець відійшов від стандартного визначення громади як чогось постійного, об'єктивного, що асоціюється з певним місцем, структурою, ідеями; а розглядає її як діяльність, спрямовану на створення соціальної конструкції; інтеграція особистісного, локального та глобального – створення громади є результатом ефективної комунікації не заради конструювання структур, що стимулюють людей до взаємодії, а як виклик «локальним знанням», усталеним поглядам і переконанням,

притаманним представникам влади у суспільстві задля перетворення їх у глобальні знання («думай локально – дій глобально»); поширення різних способів пізнання, соціальних дій та існування в громаді - відхід від розуміння «громади» як єдності («unity») та інтегрованості («integrity») людей до визначення її як спільності («common»). Різноманітність та одноманітність, солідарність та егоїзм, розділення та єдність, що є **одинаково** важливими для громади. Однак на думку вченого, акцент на якійсь одній із характеристик приведе до виникнення проблем; наголос на єдності – до гомогенізації, зникнення відмінностей, асиміляції тих, хто **відрізняється** від інших.

Основними характеристиками територіальних громад є: пріоритет суспільних інтересів над інтересами окремих інституцій, осіб; **об'єднання матеріальних і нематеріальних ресурсів**, координація і консолідація інтелекту великої кількості **самодостатність, людей**; вироблення незалежність; доступ спільної до стратегії інформації, розвитку; відкритість; відповідальність кожного за свої обов'язки, самоорганізованість і дисципліна.

Оскільки соціальна робота на локальному рівні, в сільській місцевості в Україні перебуває на етапі становлення, необхідно дослідити основні підходи до розуміння сутності, змісту поняття за кордоном.

У зарубіжній науковій літературі існують різні точки зору щодо трактування означеного вище поняття. «Соціальну роботу в громаді» характеризують як: середовище, соціум, в якому працюють соціальні працівники; головну мету, задля досягнення якої ініціюються і **здійснюються зміни**; сам механізм змін; локально-орієнтовану практику і професію, що передбачає реалізацію дій, спрямованих на активізацію громади і її членів; чітко сплановану соціокультурну інтервенційну стратегію, спрямовану на дослідження, визначення і вирішення соціальних проблем; міждисциплінарну діяльність, що передбачає **застосування міждисциплінарних методів (соціальної роботи, педагогіки, психології тощо)** у процесі вирішення проблем; процес, спрямований на самовдосконалення

громад через організацію колективних дій з метою покращення умов життя нужденного чи дискримінованого населення. Базовими характеристиками соціальної роботи у сільській місцевості є локальність і спільність інтересів; наявність взаємозв'язків, солідарності та співтовариств.

Серед українських науковців займалася дослідженням соціальної роботи у сільській місцевості Т. Семигіна (2004). Якою у книзі «Робота в громаді: практика і політика» запропоновано власне визначення соціальної роботи в громаді і схарактеризовано як «метод, різновид, форму чи рівень соціальної роботи», що здійснюється на мікросоціальному рівні [58]. Думку Т. Семигіної поділяють й інші вітчизняні науковці: (А. Аніщенко, Т. Алексеєнко, Д. Лиховід.

Узагальнення основних підходів до визначення «соціальної роботи в сільській місцевості», запропонованих у зарубіжній і вітчизняній науковій літературі дає підстави для висновку, що означене поняття розуміють як метод [31], різновид та форму соціальної роботи в сільській місцевості. Тобто це рівень соціальної роботи, на якому здійснюється інтервенційна діяльність соціального працівника для вирішення соціальних проблем, задоволення потреб, розвитку самої громади та її членів. Отже, у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі немає єдиного трактування понять «громада», «територіальна громада», «соціальна робота в сільській місцевості». Це пов'язано з різноманітністю підходів до їх розуміння; історичними аспектами процесу їх становлення, зовнішніми і внутрішніми факторами, що впливають на формування змісту диференційованих понять. Не має єдності й серед науковців щодо визначення соціальної роботи в сільській місцевості. Її диференціюють як метод, різновид, форму, рівень соціальної роботи, як професію або вид діяльності та ін.

1.2 Історичний аналіз соціальної роботи у територіальній громаді в сільській місцевості в Україні та за кордоном

Термін «соціальна робота в громаді у сільській місцевості» з'явився у середині XIX ст. Своєї появи та розвитку соціальна робота в громаді завдячує протестантському священику С. Бернету, який виступив на захист бідних і пригноблених жителів Англії. Він наполягав на створенні спеціальних поселень (сеттелмент-центрів) у бідних регіонах Англії задля надання освітніх і рекреаційних послуг їх жителям спеціально підготовленими особами, які б проживали у тих же поселеннях. На кінець XIX ст. таких центрів у бідних районах Англії існувало 30. У них соціальну допомогу місцевим жителям надавали студенти, які там і проживали.

У кінці XIX ст. подібні сеттелмент-центри вже активно діяли в багатьох містах США, Великої Британії та Німеччини. У їх структурі функціонували підрозділи, що працювали у сфері громадського здоров'я, надання медичних і соціальних послуг, захисту прав дітей, самоосвіти дорослих, проведення вільного часу тощо. Зміст і напрями роботи сеттелмент-центрів визначалися і регулювалися відповідно до потреб жителів громади; послуги надавалися різним категоріям і віковим групам мешканців.

Значення для розвитку соціальної роботи в громаді мали колоніальні офіси, які Англія відкривала у своїх колоніях. Такі офіси були плацдармом для реалізації соціальної політики Англії на захоплених територіях, що зводилась до створення і розвитку поселень, які б працювали на благо великої колоніальної держави.

У 30-50-ті рр. XX ст. у Великій Британії, у період масового переселення сільських жителів у щойно засновані міста, уряд країни, для спрощення процесу їх адаптації та асиміляції у містах, вирішив працевлаштувати у соціальних агенціях так званих громадських працівників ("community workers"). Вони допомагали новоприбулим «обжитися» у новому соціумі, створити групи самопомоги, інтегруватися у нове середовище.

Незважаючи на активне просування соціальної роботи в громаді на

практиці, науково-визнаним означене поняття стало лише на початку 60-х років ХХ ст., завдяки І. Цохазбенду, який здійснив переворот у розумінні соціальної роботи як професійного виду діяльності. Науковець виділив соціальну роботу в громаді як третій, окремий теоретично обґрунтований метод соціальної роботи, який жодної практичної цінності, на той час, не мав. Варто зауважити, що до середини минулого століття у теорії та практиці домінували індивідуальний і груповий методи соціальної роботи, які застосовувалися соціальними працівниками для: покращення умов соціалізації, особистісного розвитку, колективного благополуччя, превенції появи соціальних проблем у суспільстві, надання терапевтичної допомоги, підвищення рівня особистісної та соціальної відповідальності кожного члена громади, їх моральності й освіченості; активізації їх потенціалу задля розвитку як окремих членів, так і всієї громади.

Зростання чисельності незадоволених і соціально вразливих осіб, неспроможність діючих соціальних агентств надавати їм якісні послуги та задовольняти їхні потреби породжує виникнення у 60-х роках ХХ ст. різноманітних рухів, які стають на захист соціально-пригноблених. Цей період науковці характеризують як «золотий вік» для розвитку соціальної роботи в громаді, спрямованої на вирішення проблем широких груп і верств населення [51].

Перші спроби визначити її межі, схарактеризувати зміст і завдання також мали місце в означений період. 70-ті роки ХХ ст. пов'язують із економічною кризою, зміною філософії суспільства, промоцією самопомоги та допомоги з боку держави і характеризують як кінець «золотого віку» для соціальної роботи в громаді. Екологічний підхід, який інтегрував терапевтичний і реформістський, лежить в основі теорії та практики соціальної роботи; людина розглядається крізь призму суспільних змін та постійного взаємозв'язку з суспільством.

Робота соціальних працівників у місцевих громадах зводиться до: надання консультацій, налагодження комунікацій і громадських слухань,

обговорень для прийняття колективних рішень, попередження або вирішення конфліктів, що виникали на тлі стрімкого економічного розвитку країн і соціального розширення суспільства.

80-ті роки XX ст. асоціюються з іншим підходом до організації соціальної роботи в громаді. Недієвість державних програм у вирішенні соціальних проблем і задоволенні потреб населення спровокували перехід від державного рівня надання соціальних послуг до місцевого. При цьому акцент робився на потребах та інтересах окремих жителів конкретних локальних спільнот/громад та виробленні механізмів їх задоволення. Чинні провайдери соціальних послуг виявилися не готовими до трансформації системи надання соціальних послуг на рівень локальної спільноти/громади. У зв'язку з цим утворилася велика ніша на місцевих рівнях, яку намагалися заповнити через залучення самих жителів до вирішення власних проблем. При цьому акцент робився на конкретності дій і досягненні цілей. Створення і діяльність соціальних агентств на рівні локальних спільнот/громад як провайдерів соціальних послуг; запроваджені урядом грандові програми, що передбачали закупівлю соціальних послуг у недержавних організацій сприяли розвитку соціальної роботи в громаді [41].

Водночас місцеві органи влади разом із соціальними агентствами несли спільну відповідальність за розвиток доступної і якісної системи надання соціальних послуг на рівні локальної спільноти/громади відповідно до потреб та інтересів споживачів.

Наступне десятиліття (90-ті роки XX ст.) характеризується глобальною тенденцією децентралізації соціальних послуг. Як розвинені країни світу, так і ті, що розвиваються, впроваджують ідею надання соціальних послуг на рівні локальних спільнот. Це пов'язано з тим, що життя стає індивідуалізованим, люди пов'язують своє існування і реалізують себе у невеликих спільнотах, групах, які, найбільшою мірою, відповідають їхнім потребам та інтересам. Держава стає неспроможною задовольнити потреби усіх громадян.

Державні централізовані соціальні установи не здатні надавати якісні і доступні послуги відповідно до потреб кожного громадянина; є неефективними, скоріше бюрократичними установами. Організація соціальної роботи на рівні громади, як системи надання соціальних послуг відповідно до потреб населення, виявилася більш дієвою, ефективною та менш обтяжливою для державного бюджету [51]. П. Белдок (1974) у своїй праці «Робота в громаді та соціальна робота» (Community Work and Social Work) виділив чотири основних етапи в історії становлення соціальної роботи в громаді у Великій Британії: перший (1880-1920 рр.) – поява соціальної роботи як професії – соціальна робота в громаді є одним із напрямів соціальної роботи; асоціюється з діяльністю волонтерських організацій у сфері надання соціальних послуг, створенням для координації їхньої роботи Національної ради соціального обслуговування на державному рівні та Рад соціального обслуговування як її структурних підрозділів на рівні громад; другий (1920-1950 рр.) – розвиток ідеї сусідства/громади – пов'язаний із необхідністю систематизації і структурування категорій соціальної роботи; асоціюється з зростанням ролі місцевих органів влади у розвитку міст; відстоюванням ідеї побудови статичного, ієрархічного суспільства з широкими перспективами, чітко виокремленим середнім класом, який урівноважував суспільну систему, ініціював зміни на рівні громад; третій (1960-1970 рр.) – наголос на професійному, консенсусному підходах – виокремлення роботи в громаді як окремого напрямку соціальної роботи, розвиток основних її сфер та категорій клієнтів, формування понятійного апарату та напрямів її реалізації, планування та організації на локальному рівні; популяризація діяльності фахівців із соціальної роботи в громаді; публікація наукової праці «Робота в громаді та соціальні зміни» («Community Work and Social Change»); четвертий (1970-1990 рр.) – період радикально налаштованих соціальних рухів – асоціюється з експансією соціальної роботи в громаді як професії; розвитком професійної підготовки фахівців із соціальної роботи в громаді;

розробкою та реалізацією моделей, тактик, утвердженням методів соціальної роботи в громаді [11].

Узагальнюючи напрацювання зарубіжних науковців, однією з перших серед українських науковців аналіз процесу становлення соціальної роботи в громаді за кордоном здійснений О. Безпалько. Розвиток соціальної роботи в громаді, зародження окремих напрямів і форм означеного виду діяльності за кордоном дослідниця пов'язує з зародженням сеттелмент-центрів, створенням і функціонуванням соціальних установ на локальних рівнях у різних країнах [5]. До них науковець відносить: громадські центри (Community Centers), які активно діють у громадах Великої Британії, Канади, Німеччини, США, Франції, Швейцарії; працюють із різними категоріями населення для організації навчання, дозвілля й оздоровлення; сімейні центри (Family Centers), діяльність яких спрямована на зміцнення внутрішньо сімейних стосунків між дорослими і дітьми, створення атмосфери довіри, взаєморозуміння і підтримки, попередження і розв'язання конфліктів у родині. Діють такі центри в Австрії, Угорщині та Німеччині; інформаційні центри – функціонують в Австрії для надання соціальної, психологічної та педагогічної допомоги підліткам в кризових ситуаціях; центри громадського виховання (Community Education Centers) – з'являються на початку 80-х років у Великій Британії та спільно з молодіжними організаціями працюють з метою соціалізації підлітків і молоді шляхом організації та проведення різноманітних соціально-культурних заходів; культурно-дозвіллі центри, які активно функціонують у Франції. Їх діяльність спрямована на розвиток молодих людей через залучення їх до різних видів творчої роботи: ліплення, театрального мистецтва, живопису, співу тощо; різноманітні клуби та гуртків за інтересами, які є надбанням ХХ ст. таких країн як Данія, Польща, США, Швеція [25].

Результати аналізу наукової літератури обособлюють 20-80 роки ХХ ст. в історії становлення соціальної роботи в громаді за кордоном (Велика Британія, Канада, Індія, Німеччина, США) як періоду: трансформації

системи надання соціальних послуг з державного на локальний рівень; організації діяльності соціальних служб у сільській місцевості, розвитку професіоналізму і компетентності її працівників; залучення жителів громади до вирішення власних проблем, задоволення потреб та інтересів; ініціювання боротьби за зміни у суспільстві, права соціально вразливих категорій населення тощо.

Початок ХХІ ст. характеризується як період глобалізації соціальної роботи і викремлюється у сферу професійної діяльності у світі. Надання соціальних послуг, згідно ідеї глобалізації, має відбуватися за місцем проживання клієнта у найкоротші терміни; зводиться до персоналізації та індивідуалізації послуг відповідної до потреб і проблем споживачів цих послуг; ефективне управління означеним процесом. При цьому досягнення запланованого результату (мети) має відбуватися шляхом мінімальних затрат часу й людських ресурсів.

Ключовими характеристиками такого процесу соціальної роботи є: впровадження єдиних стандартів надання соціальних послуг; теорій, підходів до розв'язання соціальних проблем, що існують у суспільстві; дотримання єдиних етичних принципів при наданні соціальних послуг за місцем проживання клієнта. Яскравим прикладом цього періоду є імплементація управління доглядом (care management) як базової соціальної послуги спочатку у Великій Британії (1993 р.), а згодом в усьому світі.

Головними її принципами є ефективність, калькулятивність, передбачуваність і контроль. Тобто зміст соціальної роботи в громаді зводиться до надання кваліфікованої допомоги, послуг для задоволення потреб і вирішення як індивідуальних проблем окремих жителів громади, груп, так і самої громади як об'єкта через: залучення до роботи професійних фахівців, активізації жителів громади; кооперації внутрішніх інституцій з зовнішніми та членами громади; оцінки потреб у соціальних послугах, їх планування і замовлення, моніторингу й оцінки їх якості. Соціальна робота у громаді, на думку Д. Бренкуса, є різновидом соціальної роботи і реалізується

на трьох рівнях: мікро-, макро - та мезорівень (рис. 1.1.)

Початок XXI ст. є новим етапом у становленні соціальної роботи в громаді. Децентралізація, створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ) покладають вирішення значної частки питань, в тому числі і у сфері соціального захисту населення, на ОТГ. У зв'язку із цим змінюється базові підходи розуміння сутності самого поняття «соціальна робота в громаді», розширюються функції і цілі діяльності фахівців, що працюють у сфері надання соціальних послуг «на місцях».

Рис 1.1. Рівні соціальної роботи у громаді за Д. Бренкусом

У сучасних умовах акцент робиться на розвитку соціальної роботи в ОТГ, що передбачає створення та діяльність різноманітних соціальних агентств з метою: надання передбачених законодавством соціальних послуг цільовим категоріям населення на локальному рівні, в межах географічно визначених кордонів громади; активізації населення задля розвитку громади та покращення умов життєдіяльності в ній. В останні роки на необхідності змін основних підходів до розуміння соціальної роботи в сільській місцевості як професійної діяльності та побудови нових інноваційних підходів із соціальної роботи як сфери надання соціальних послуг компетентними фахівцями диференційовано й адресно залежно від потреб об'єкта на різних рівнях (мікро-, мезо- та макро-).

Згідно сучасних підходів соціальна робота в територіальній громаді в

сільській місцевості в Україні зводиться до надання соціальних послуг. Науковою літературою визначене поняття трактується по-різному. «Соціальні послуги» (social service) є складовими системи соціального захисту населення і визначаються як будь-які послуги, що надаються як державними, так і громадськими організаціями, приватними підприємцями вразливим категоріям осіб з метою покращення умов їхнього існування.

Згідно з Законом України (ЗУ) «Про соціальні послуги» (2019 р.) [191]. соціальні послуги – це комплекс заходів з надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, з метою розв'язання їхніх життєвих проблем. Законом зазначено, що складні життєві обставини (СЖО) – це обставини, спричинені інвалідністю, віком, станом здоров'я, соціальним становищем, життєвими звичками і способом життя, внаслідок яких особа частково або повністю не має (не набула або втратила) здатності чи можливості самостійно піклуватися про особисте (сімейне) життя та брати участь у суспільному житті.

Соціальні послуги надаються відповідними органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, які отримали від держави відповідні повноваження та взяли на себе відповідальність за ефективність, якість і вчасність їх надання. Повноваження щодо надання таких послуг відповідно до встановлених державних стандартів можуть бути делеговані від органів державної влади, державних організацій до недержавних (суб'єктам підприємницької діяльності, громадським і благодійним організаціям та ін.) у порядку визначеному чинними нормативно-правими актами.

У соціальній роботі поняття «соціальні послуги» характеризують як: загальний принцип, механізм фінансування соціальної сфери; технологію соціальної роботи, реалізація якої передбачає вирішення проблем клієнтів [21]; заходи, спрямовані на боротьбу з бідністю.

До основних видів соціальних послуг, що гарантуються державою та

передбачені до надання на рівні ОТГ в сільській місцевості , відносять:

- психологічні (надання консультацій та порад з питань психічного здоров'я, поліпшення взаємин та ін.),
- соціально-педагогічні (проведення консультацій, бесід щодо покращення виховного потенціалу сім'ї, обізнаності батьків у вихованні дітей та ін.),
- соціально-економічні (сприяння у працевлаштуванні, отриманні гуманітарної і грошової допомоги, сприяння у вирішенні житлових питань та ін.),
- юридичні (надання консультацій з питань чинного законодавства, захист прав та інтересів осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах та ін.),
- інформаційні (надання інформації про установи, розповсюдження інформаційних листівок, написання профілактичних статей в ЗМІ та інше),
- соціально-медичні (сприянні у наданні медичної допомоги, профілактика захворювань та ін.).

До основних форм надання соціальних послуг, згідно ЗУ «Про соціальні послуги», належать: матеріальна допомога – надається особам, які перебувають в СЖО у вигляді грошової або натуральної допомоги; соціальне обслуговування, яке здійснюється за місцем проживання особи, у стаціонарних установах або закладах інтернатного типу, реабілітаційних центрах, у закладах денного, тимчасового або стаціонарного перебування, територіальних центрах соціального обслуговування та закладах із соціальної підтримки населення [19].

За способом надання соціальні послуги поділяють на:

- базові – надаються на постійній або систематичній основі і не передбачають комплексної допомоги (консультавання, інформування, представництво інтересів, надання притулку тощо);
- комплексні – передбачають комплексну допомогу (соціальний супровід, соціальна адаптація, реабілітація, інтеграція, реінтеграція, кризове

втручання, догляд, підтримане проживання); технічні – мають на меті надання натуральної допомоги (засобів гігієни, продуктів харчування, одягу, взуття, транспортні послуги тощо);

- екстрені – передбачають екстрене втручання в ситуацію, що склалася [66].

Залежно від терміну надання виділяють: постійні (надаються не рідше 1 разу на місяць більше 1 року), тимчасові (не рідше 1 разу на місяць до 1 року) та разові (мають разовий характер) соціальні послуги.

Основними принципами, соціальних послуг є: відкритості, адресності, добровільності, індивідуального підходу, гуманності, комплексності, при наданні доступності, ефективності, законності, соціальної справедливості, конфіденційності, дотримання державних стандартів [22].

В Україні гарантом надання соціальних послуг є держава, тоді як в демократичних країнах світу держава лише бере на себе зобов'язання створити сприятливі правові умови для надання соціальних послуг, а її рівноправними партнерами у вирішенні соціальних питань виступають бізнес та громадянське суспільство [8].

В ході децентралізації системи (2012-2020 рр.) соціального в захисту населення Україні, відбувається запровадження нових моделей надання соціальних послуг на локальному рівні в рамках реалізації механізму соціального партнерства «держава – громада – центри надання соціальних послуг» (рис. 1.2.).

Рис. 1.2 Надання соціальних послуг в ОТГ

Згідно алгоритму реалізації цього механізму, забезпечення надання якісних і доступних соціальних послуг тим, хто цього потребує здійснюється за допомогою створення нових або залучення діючих соціальних агентств державної чи недержавної форм власності, розташованими в ОТГ або на території суміжних громад шляхом налагодження партнерського співробітництва або замовлення послуг на основі оцінки потреб громади у послугах [14].

Диверсифікація ринку соціальних послуг, поява нових провайдерів, упровадження соціального замовлення, залучення недержавного сектору, дає можливість підвищити якість соціальних послуг та оцінити їх реальний вплив на зміни, покращити умови життєдіяльності окремих споживачів, громади та суспільства в цілому. Забезпечення реалізації ефективного механізму надання соціальних послуг за місцем проживання клієнта дає **МОЖЛИВІСТЬ** максимально охопити послугами найбільш уразливі категорії населення, виявляти коло осіб, які опинився у СЖО та своєчасно надати необхідну допомогу. Боротьба за клієнта дасть поштовх до модернізації діючих соціальних агентств, залучення додаткового фінансування з альтернативних джерел, переосмислення процесу надання соціальних послуг і розширення їх переліку, планування самого процесу їх надання з орієнтацією на потреби та інтереси клієнтів конкретної ТГ.

Головними дійовими особами в ТГ у сфері надання соціальних послуг є фахівці з соціальної роботи, представники державних органів влади, недержавного сектору (релігійних організацій, благодійних фондів тощо), експерти та члени громади. Соціальна робота в громаді спрямована на самоактуалізацію членів громади, їх самовдосконалення та розвиток через участь у різноманітних колективних заходах. Фахівці з соціальної роботи **здійснюють** регулювання, стимулювання соціальних ініціатив мешканців громади; працюють над розробкою та реалізацією соціальних програм і проектів, спрямованих на задоволення потреб і вирішення проблем жителів громади; налагоджують партнерську взаємодію з державними органами влади різних рівнів, вузькоспеціалізованими соціальними службами, установами та організаціями державної або недержавної форм власності, структурами, групами всередині громади задля ефективної роботи в напрямку покращення умов життєдіяльності населення [24].

Діяльність соціального працівника в сільській місцевості є полівалентною за своєю природою: соціальний працівник працює з кожним окремим випадком на рівні клієнта/групи/організації та несе особисту **відповідальність** за якість наданих ним послуг. Попередження появи соціальних проблем, профілактика складних життєвих обставин, **безпосереднє** надання соціальних послуг потенційним клієнтам є **першочерговими** завданнями соціального працівника в сільській місцевості. До основних обов'язків фахівця з соціальної роботи в територіальній громаді належать: збір необхідної інформації, аналіз соціальних проблем, планування діяльності з надання кваліфікованої допомоги тим, хто цього потребує; консультативної налагодження допомоги, послуг із кооперації; медіації, надання реалізацію превентивних заходів, руйнацію стереотипів, деривацію, супровід, підтримку та інформування населення сільської місцевості про соціальні послуги.

1.3. Особливості реформування системи соціальних послуг в

Україні в сільській місцевості

В Україні в період реформування, що передбачає внесення змін в адміністративно-територіальний устрій країни (визначення нової територіальної основи організації влади) та передачу повноважень і ресурсів з державного рівня на місцевий, реформа децентралізації влади передбачає добровільне об'єднання декількох суміжних громад міст, селищ і сіл із єдиним адміністративним центром та створення на їх базі міських (із адміністративним центром у місті), селищних (з адміністративним центром у селищі) та сільських (з адміністративним центром у селі) об'єднаних територіальних громад (ОТГ).

Передача повноважень і бюджетів з центру «на місця», розвиток соціальних ініціатив ТГ є складовими реформи децентралізації влади. Вирішення значної частки соціальних питань, зокрема тих, що стосуються освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення тощо, відповідно до чинного законодавства покладено на ТГ. Це, в свою чергу, вимагає реформування, реструктуризації системи органів виконавчої влади обласного, районного та місцевого рівнів, у повноваження яких, входить надання публічних, в тому числі і соціальних послуг населенню та створення у структурі апарату ТГ відповідних відділів, які надаватимуть такі послуги «на місцях» [10].

У час, коли кількість осіб, які перебувають у СЖО і потребують допомоги щорічно в Україні збільшується (Соціальний захист населення, 2018) особливої актуальності набуває питання соціального захисту населення. Згідно Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні органи місцевого самоврядування наділені особливими повноваженнями з організації і надання послуг соціального захисту та соціальної допомоги на території ОТГ. Такий хід справ вимагає реформування інститутів державного управління соціальної сфери. Аналіз ринку провайдерів соціальних послуг в Україні свідчить, що

85 % послуг надають державні установи і тільки 15 % – недержавні [9]. До основних гравців на ринку соціальних послуг належать 2 державних провайдери з їх розгалуженою структурою: Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ) обласного, районного та локального рівнів і Департаменти соціального захисту населення (ДСЗН) із структурними підрозділами на обласному, районному і міському рівнях.

Після утворення 1045 ОТГ, відбулося спрощення процедури затвердження перспективних планів областей на основі Закону України Про внесення змін до Закону України “Про добровільне об’єднання територіальних громад” щодо спрощення процедури затвердження перспективних планів формування територій громад [6].

Були розроблені більш збалансовані перспективні плани областей, які відповідають Методиці формування спроможних громад. Удосконалені підходи до формування спроможних громад: визначено критерії оцінки рівня спроможності громади, тобто її людського потенціалу, фінансових та майнових ресурсів, які дадуть змогу надавати якісні послуги жителям, вирішувати накопичені проблеми, розвивати місцеву економіку.

Згідно реформи децентралізації влади ЦСДМ від ролі «брокерів соціальних послуг» переходять у безпосередніх надавачів соціальних послуг особам і сім'ям, які перебувають в СЖО у різних адміністративно-територіальних одиницях. Під останніми в Україні розуміють «компактну частину єдиної території України, що є просторовою основою для організації і діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування» (Адміністративно-територіальна одиниця в Україні, 2016) [3], тобто Автономну Республіку Крим, область, район, місто, район і місті, селище, село, а з 2014 р. ТГ (України, 3., 1997). Це свідчить про можливість надання соціальних послуг ЦСДМ на локальному рівні. Департамент соціального захисту забезпечує реалізацію соціальної політики на території області у сфері соціального захисту населення. На рівні районів і міст функціонують Управління праці і соціального захисту населення (УПСН), у структурі яких

виділяють Територіальні центри соціального обслуговування населення (ТЦСО). Останні реалізують програми соціального обслуговування і соціальної допомоги «пенсіонерам, інвалідам, самотнім непрацездатним громадянам та іншим соціально незахищеним громадянам вдома, в умовах стаціонарного, тимчасового та денного перебування» [3] (Наказ МСЗН, 1997). Згідно з умовами реформи децентралізації влади останні можуть також надавати послуги на рівні ТГ (України, З., 1997). Аналіз вищезазначеної нормативної бази засвідчив недоцільність існування та фінансування обох провайдерів соціальних послуг з перспективою делегування їх повноважень на рівень ТГ. Це пов'язано з дублюванням закріплених за ЦСССДМ і ДСЗ завдань і функцій.

Варто зазначити, що у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі та практиці [20]. ведуться активні дискусії щодо можливостей діючих державних соціальних установ надавати якісні соціальні послуги особам /сім'ям, які перебувають у СЖО за місцем їхнього проживання.

В Україні неодноразово проводилась експертиза діяльності соціальних установ, які надають соціальні послуги населенню [11]. Проте, майже всі дослідження мали вибіркового характеру.

Достатньо ґрунтовним є дослідження, що проводилося ПРООН (2015) з метою комплексної оцінки якості роботи соціальних служб, установ, організацій в Україні.

Питання розбудови якісної системи надання соціальних послуг [51] шляхом збільшення кількості провайдерів самих послуг, забезпечення їх доступності та адресності активно обговорюється впродовж останніх десяти років в Україні. Дискутуються також проблеми, які можуть виникнути в процесі надання соціальних послуг.

Питання якісного надання соціальних послуг та наближення їх до осіб, які перебувають в СЖО і потребують допомоги не залишилося поза увагою дослідників, практиків та експертів. Останні (Л. Белкіна, Л. Калугіна, Р. Колбас, Г. Кучер, В. Литвинюк, С. Мельник, І. Пінчук, О. Сивопляс, Л.

Скоропала, О. Суліма, Н. Якимчук та ін.), при обговоренні механізмів реалізації процесу децентралізації соціальних послуг дійшли до висновку, що вирішити це питання можна через створення на рівні ОТГ Центру / Територіального центру надання соціальних послуг для надання послуг за принципом «єдиного вікна».

Більшість вітчизняних та зарубіжних науковців соціальну роботу в громаді розуміють як діяльність урядових і неурядових організацій, а також соціальних працівників на локальному рівні з метою вирішення соціальних проблем і задоволення потреб представників різних соціальних груп; залучення й активізацію членів громади та всієї громади до участі у її житті; реалізацію соціальних програм і проєктів, громадських ініціатив задля покращення умов життєдіяльності у громаді.

Процес надання соціальних послуг регулюється чинним законодавством, планується, управляється і підлягає моніторингу фахівцем-адміністратором, в результаті соціальна робота у ТГ є спеціально організованою та регульованою системою здійснення суб'єктно-визначеного цілеспрямованого впливу на індивідів, групи та громаду задля вирішення їхніх проблем, задоволення потреб та інтересів, активізації внутрішнього потенціалу, мотивації до саморозвитку та самоорганізації; набуття досвіду вирішення власних проблем, прийняття самостійних рішень, пошуку ресурсів задля покращення умов життя, саморозвитку, самоорганізації та самоуправління. При цьому, надання соціальних послуг, реалізація соціальних програм і проєктів має на меті залучення самих членів громади до означених процесів та використання потенціалу партнерської взаємодії з різними суб'єктами надання послуг.

Розподіл повноважень та функцій у сфері соціальної політики територіальних органів Міністерства соціальної політики та органів місцевого самоврядування (рис. 1.3)

До основних напрямів соціальної роботи в ОТГ можливо віднести:

– виявлення осіб/сімей, які перебувають у СЖО задля надання їм

інтегрованих соціальних послуг за принципом «єдиного вікна», здійснення профілактичної роботи серед жителів ТГ з метою попередження їх потрапляння в СЖО суб'єктом надання послуг, яким є соціальний працівник;

– організація, планування на рівні ОТГ процесу надання та замовлення соціальних послуг, моніторинг та оцінка їх якості, розподіл наявних і пошук необхідних ресурсів, адміністрування діяльності фахівців-практиків;

– організаційний розвиток громади та її жителів відповідно до пунктів стратегічного й операційного планів, активізації внутрішнього потенціалу громади та її жителів, планування та проведення заходів задля покращення умов життя жителів громади та громади в цілому.

Рис. 1.3 Розподіл повноважень та функцій у сфері соціальної політики територіальних органів Мінсоцполітики та органів місцевого самоврядування

У такому контексті на рівні ОТГ здійснюються такі види діяльності: просвітницька, профілактична, консультаційна, соціально-виховна,

реабілітаційна, активаційна, освітня тощо. Так як, соціальна робота в громаді сама по собі є багаторівневою системою, тому важливо виділити та схарактеризувати її рівні: рівень реалізації державної соціальної політики, що передбачає організацію і надання соціальних послуг населенню ТГ відповідно до чинних нормативно-правових актів в спеціально створених Центрах за принципом «єдиного вікна»; розробку і реалізацію соціальних програм і проектів превентивного, профілактичного, освітнього, соціально-економічного характеру тощо; рівень локально-регіональний, що передбачає налагодження партнерської взаємодії з іншими державними та недержавними суб'єктами надання послуг (обласними, районними, локальними соціальними службами, установами та організаціями, соціально-реабілітаційними центрами, центрами інтернатного типу, громадськими організаціями, благодійними фондами, соціальними закладами суміжних ТГ та конкретної ТГ) з метою надання більш якісних і доступних соціальних послуг, ініціювання діяльності, що передбачає розробку та реалізацію соціальних програм і проектів; рівень діяльності фахівця з соціальної роботи, що має на меті реалізацію роботи відповідно до визначених законами України повноважень в контексті державної політики у сфері соціального захисту населення на локальному рівні, що зводиться до забезпечення доступу населення ТГ до якісних соціальних послуг задля покращення умов їх життєдіяльності; рівень індивідуально-груповий, що передбачає здійснення профілактичної, консультативної, інформаційної, рекламно-пропагандистської, реабілітаційної діяльності на рівні ОТГ з метою ознайомлення та інформування жителів про послуги, що надаються та механізми їх отримання, програми і проекти, які реалізуються тощо.

Необхідно зазначити, соціальна робота є структурованою діяльністю, оскільки має свою мету, завдання, суб'єкт, об'єкт, принципи, форми, методи й очікуваний результат. Метою соціальної роботи в громаді є організація та надання якісних і доступних соціальних послуг жителям ТГ кваліфікованими фахівцями з соціальної роботи через налагодження

партнерської взаємодії з іншими суб'єктами надання послуг державного, регіонального та локального рівнів, активізацію членів громади, розробку і реалізацію соціальних програм і проектів, стимулювання ініціатив членів ТГ задля її розвитку, покращення моделі її життєдіяльності.

Об'єднана територіальна громада у сільській місцевості представлена територіальним центром надання соціальної допомоги (рис. 1.4).

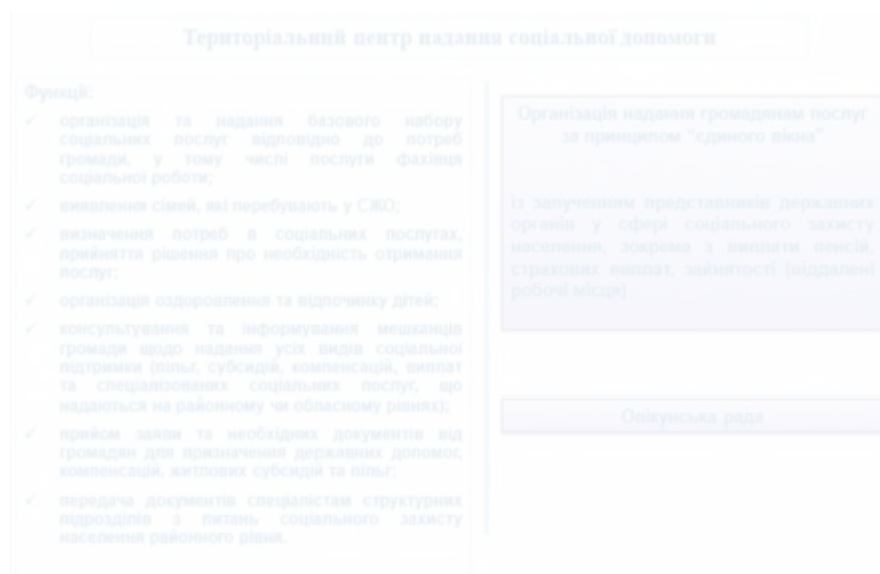

Рис. 1.4 Об'єднана територіальна громада у сільській місцевості як територіальний центр надання соціальної допомоги

Досягнення вище означеної мети потребує вирішення таких завдань: розвиток соціальних, партнерських зв'язків у ТГ та за її межами між різними суб'єктами задля організації системи взаємодопомоги і координації дій; активізація членів громади, підтримка і розвиток громадських ініціатив, спрямованих на зміну ситуації; розробка, реалізація, моніторинг та оцінка ефективності соціальних програм і проектів задля покращення умов життя членів ТГ та усієї громади; оцінка наявних і залучення необхідних ресурсів, ефективний їх розподіл; розробка стратегічного та операційного планів ОТГ з організаційного розвитку ТГ, визначення цілей, завдань та пріоритетів дій в

громаді; розробка соціального паспорту громади, визначення категорій клієнтів, їх кількості, переліку послуг, що надаються; планування, замовлення та організація процесу надання соціальних послуг особам/сім'ям в СЖО; налагодження взаємодії з членами громади, сприяння їх розвитку, створення ініціативних груп, груп взаємодопомоги задля позитивного впливу на інших членів громади, припинення існування індивідуальних груп.

Основним суб'єктом соціальної роботи в громаді є фахівець з соціальної роботи (ФСР), який, у науковій літературі, визначається як: багатопрофільний фахівець [35], що працює в системі «людина – людина» [20], реалізує взаємодію з різними категоріями клієнтів у різних напрямках (індивід, громада, родина) або сферах (освіта, медицина, політика), керує персоналом і реалізацією певних програм і проектів, здійснює науково-дослідну або практичну роботу;

фахівець, у функціональному призначенні якого на першому місці стоїть вміння: «створювати і розвивати взаємини, спрямовані на успішну професійну діяльність людей; активізувати зусилля підпорядкованих йому людей (осіб, груп, общини) на вирішення їх власних проблем, добиватися їх довір'я; бути посередником і налагоджувати стосунки між конфліктуючими особами, групами, забезпечуючи міжінституціональні зв'язки ... захищати інтереси конкретної людини, законних прав різних верств населення (дітей і дорослих), бути своєрідним духовним наставником, який протягом ряду років працює з ними, здійснює соціальний патронаж, піклується про формування у них загальнолюдських цінностей»;

спеціаліст в особливій, специфічній сфері, об'єктом діяльності якого є складний організм людини, а наслідком – самопочуття, благополуччя, соціальне здоров'я індивідів, груп, суспільства в цілому; підготовлений фахівець, що має необхідну кваліфікацію у сфері соціальної роботи, виконує різноманітні види соціальної роботи (Борисенко, 2015, с.100-102; Моргай, 2018) і надає соціальні послуги (України, З., 2003); працює в державних (недержавних) соціальних інститутах, сприяє створенню соціальних умов

для повноцінної життєдіяльності різних категорій населення, котрі потребують захисту і підтримки (Басанець, 2009), допомагає вирішувати проблеми, створюючи для цього необхідні ресурси; забезпечує взаємодію, підвищує соціальну відповідальність і впливає на соціальну політику; посередник у різних сферах соціальної допомоги сім'ї, окремим її членам, групам людей, в тому числі дітям [101, с. 40-42].

До об'єктів означеної діяльності відносять, в першу чергу, осіб/сім'ї, які перебувають у СЖО як отримувачів соціальних послуг; усіх жителів ТГ, групи, заклади, які функціонують у громаді та саму громаду.

Успішність соціальної роботи у ТГ потребує визначення та характеристики принципів її організації та здійснення. На основі аналізу основних підходів до визначення принципів соціальної роботи та принципів діяльності соціального працівника виокремлено наступні принципи соціальної роботи у ТГ: загальні принципи роботи соціального працівника: гуманізму, колективності, відповідальності та ін.; етичні принципи роботи соціального працівника: клієнтоцентризму, конфіденційності, повноти поінформованості клієнта, особистої відповідальності та ін.; принципи, що відображають діяльність соціального працівника у ТГ: врахування інтересів клієнта та громади, пріоритетності інтересів клієнта, гармонізації розвитку членів громади та громади в цілому, активізації потенціалу членів громади, ціннісної орієнтації діяльності, добровільної участі, взаємоповаги та взаємопідтримки, налагодження соціальної взаємодії та партнерських відносин, комунікативності, максимізації та оптимізації ресурсів, пріоритету самоуправління, антидискримінаційної політики та ін. [34].

Здійснення соціальної роботи у ТГ передбачає застосування фахівцем із соціальної роботи різних форм і методів у своїй діяльності. На основі аналізу наукових праць, присвячених дослідженню ефективності застосування широкого спектру методів соціальної роботи в громаді, необхідно виокремити основні та структурувати їх у дві групи: перманентні або основні і вторинні, додаткові або другорядні, допоміжні.

Застосування методів фахівцями з соціальної роботи у ТГ не можливе без оволодіння знаннями з теорій соціальної роботи та основних концептуальних моделей. Теорії соціальної роботи дозволяють зрозуміти причини виникнення того чи іншого явища чи процесу у ТГ, а моделі – спланувати інтервенцію, підібрати ефективні методи втручання задля вирішення наявної проблеми, профілактики чи подолання явища або процесу.

Результативність діяльності соціального працівника на рівні ОТГ залежить від наявності стратегічного плану або стратегічної програми розвитку соціальної роботи в громаді. Стратегічний план відображає взаємозв'язок між конкретними ресурсами і необхідними для реалізації поставлених цілей і виконання запланованих завдань, в логічній і послідовній формі інтегрує найважливіші цілі соціальної роботи в громаді, **сплановані** для реалізації в довгостроковій перспективі. Він також включає організаційну структуру, окреслює правила і порядки взаємодії для реалізації запланованих заходів відповідно до поставлених цілей [12].

Стратегія розвитку соціальної роботи в конкретній ТГ – це комплекс якісно сформульованих, публічно оголошених намірів і завдань, що ґрунтуються на суспільному консенсусі та заплановані до впровадження **органами** місцевого самоврядування. Вона має визначати та розуміти індивідуальні ролі та обов'язки сторін, залучених до організації і надання соціальних послуг в громаді; враховувати сильні і слабкі сторони громади, досвід, потреби, наявні ресурси, думку членів громади, їх підтримку, інтереси, прагнення тощо.

Базовими принципами стратегії розвитку соціальної роботи в конкретній ТГ визначено: відповідальність (зацікавлені сторони розробки і реалізації стратегічного плану несуть кінцеву відповідальність за процеси та результати стратегічних заходів); чутливість до потреб громади (завдання і заходи стратегії мають відповідати потребам громади і пропонувати рішення з урахуванням її специфіки); залучення широкого кола зацікавлених сторін (**ПОШУК** балансу між інтересами та потребами всіх зацікавлених сторін

(учасників і партнерів); розвиток спроможності (допомога у формуванні інституційної спроможності та/або індивідуальних навиків партнерів, необхідних для реалізації стратегічного плану); партнерство (об'єднання зусиль місцевої влади та інших організацій, установ задля досягнення цілей стратегії); навчання в дії (запит на конкретні послуги, інтервенції та інструменти, які можна запозичити, адаптувати та застосовувати) Результати аналізу нормативно-правової бази з досліджуваного питання засвідчили, що у рамках чинного законодавства передбачено створення означеної одиниці як структурного підрозділу виконавчого органу ТГ. Відповідно до чинного законодавства у сфері надання соціальних послуг і соціальної допомоги особам/сім'ям, які перебувають у СЖО послуги Центром мають надаватися усім, хто цього потребує, за місцем їх проживання в умовах стаціонарного та денного перебування. До основних завдань Центру віднесено: реалізацію державної політики у сфері зайнятості населення [22]; встановлення додаткових соціальних гарантій для громадян ТГ у сфері соціального захисту за рахунок власних коштів та благодійних надходжень; житла, організацію і надання соціальної допомоги у будівництві індивідуального капітального ремонту житла, відведенні земельних ділянок для будівництва індивідуального житла інвалідам, інвалідам дитинства; ветеранам війни і праці, сім'ям загиблих, звільнених в запас або у відставку військовослужбовців [208]; багатодітним сім'ям [18]; організацію надання соціальних і реабілітаційних послуг особам/сім'ям, які опинились у СЖО згідно вимог чинного законодавства реалізація державної політики з питань соціальної підтримки сім'ї; організація і надання благодійної допомоги особам /сім'ям, які перебувають в СЖО [25]; соціальний захист прав дітей; виконання відповідних регіональних і місцевих програм; надання пропозицій щодо видатків на соціальний захист і соціальну допомогу при формуванні бюджету ТГ [48]; виконання ролі посередника при реалізації державної політики у сфері соціального захисту населення; реалізація моніторингу, контролю та оцінювання якості надання соціальних послуг та

ін.

В Українському законодавстві чітко окреслено повноваження ТГ району у сфері соціального захисту населення (рис.1.5), та виокремлено низку передбачених законодавством України соціальних послуг, що залишаються на рівні відповідних структурних підрозділів районної державної адміністрації.

Україна перебуває на активному етапі впровадження цілісної системи соціальних послуг на рівні ОТГ. Про це свідчить низка фактів:

– по-перше, позширення МСП спектру соціальних послуг, гарантованих державою: догляд (вдома, стаціонарний, денний), підтримане проживання, паліативно-хоспісний догляд, послуги з улаштування до сімейних форм виховання, соціальна адаптація, соціальна інтеграція та реінтеграція, реабілітація, соціальна реабілітація, надання притулку, кризове та екстрене втручання, консультування, соціальний супровід/патронаж, представництво інтересів, соціальна профілактика та медіація [10];

– по-друге, затвердження Стратегії розвитку системи соціальних послуг в Україні, яка регулює та визначає вектор розвитку держави в

напрямі децентралізації соціальних послуг до 2025 р. у трьох напрямках: розвиток ринку соціальних послуг; розробка інструментарію та модернізація діючої інфраструктури [23].

Рис. 1.5 Реформування системи надання соціальних послуг в Україні

Головна мета стратегії полягає у забезпеченні прав і свобод осіб/сімей та сімей з дітьми, незалежно від їхнього місця проживання, на отримання гарантованих державою соціальних стандартів за допомогою поетапного забезпечення доступності та якості соціальних послуг; запровадження механізму соціального замовлення для посилення конкуренції серед провайдерів соціальних послуг і запровадження механізмів стимулювання підвищення їх якості та фінансування за принципом «гроші йдуть за отримувачем послуг» (рис. 1.6).

Рис. 1.6 Напрями реформування системи надання соціальних послуг в Україні

Розвиток ринку соціальних послуг, згідно означеної Стратегії,

включає: запровадження механізму адміністрування соціальних послуг – відбуватиметься шляхом: затвердження єдиного (базового або мінімального пакету) переліку соціальних адміністративно-територіальної послуг та одиниці визначення у них; потреб населення затвердження переліку пріоритетних соціальних послуг; розробки регіональних програм розвитку системи їх надання; раннього виявлення СЖО; створення інформаційно-аналітичної системи надання соціальних послуг; покращення якості соціальних послуг – здійснюватиметься через: інформування населення про соціальні послуги; впровадження державних стандартів соціальних послуг; визначення критеріїв діяльності суб'єктів, що їх надають; запровадження технології ведення випадку й оцінки потреб; запровадження механізму моніторингу і контролю якості соціальних послуг; розвиток недержавного сектору – передбачає запровадження механізму соціального замовлення; методики визначення вартості соціальних послуг; механізму фінансування соціальних послуг за принципом «гроші йдуть за отримувачем соціальних послуг»; механізму приватного партнерства.

Розробка інструментарію реформи згідно з Стратегією має за мету: удосконалення нормативно-правових актів, положень про діяльність, моделей організації роботи, розробку та реалізацію державних стандартів надання соціальних послуг тощо.

На основі аналізу змін, що мають місце в системі соціального захисту населення, низки нормативно-правових актів, можна виділити слабкі і сильні сторони процесу децентралізації системи соціальних послуг в Україні. До сильних сторін можна віднести:

- запровадження раннього виявлення вразливих осіб/сімей та можливість попередження СЖО;
- процес реформування системи соціальних послуг; запровадження ефективних моделей адміністрування та надання соціальних послуг тим, хто цього потребує;
- запровадження стандартів соціальних послуг; створення ринку

послуг за рахунок збільшення кількості провайдерів та впровадження механізму замовлення соціальних послуг;

- щорічне визначення потреб населення громади у соціальних послугах, затвердження пріоритетного переліку соціальних послуг та планування необхідних видатків (фінансування);

- запровадження системи контролю, моніторингу й оцінки якості соціальних послуг, що надаються.

До основних недоліків процесу децентралізації соціальних послуг можна віднести:

- слабе або повне незрозуміння сутності окремих соціальних послуг на рівні ОТГ;

- невизначеність сфери відповідальності ТГ за недофінансування соціальних послуг;

- невміння визначити вартість конкретної соціальної послуги, відсутність відповідних механізмів;

- відсутність методик оцінки потреб громади у соціальних послугах;

- нерозвиненість системи фінансування соціальних послуг, відсутність механізмів недержавного фінансування, навичок додаткового залучення коштів на фінансування потреб громади (фандрейзинг);

- розбіжності у розумінні поняття «соціальна послуга» (як принципу фінансування, технології соціальної роботи або заходів, спрямованих на боротьбу з бідністю).

Надання соціальних послуг населенню на етапі передачі повноважень дають змогу передати органам місцевого самоврядування повноваження з планування, фінансування і організації процесу надання соціальних послуг; надавати пакет послуг жителям; підвищити їх якість, забезпечити доступність, своєчасність, комплексність, адресність, гнучкість і превентивність; врахувати індивідуальні потреби отримувачів при наданні соціальних послуг; сприяти ранньому виявленню осіб, які потребують допомоги та охопити послугами всіх хто цього потребує; забезпечити

моніторинг та оцінку надання соціальних послуг населенню на місцевому рівні. Визначені переваги децентралізації в результаті дослідження системи надання соціальних послуг (рис. 1.7)

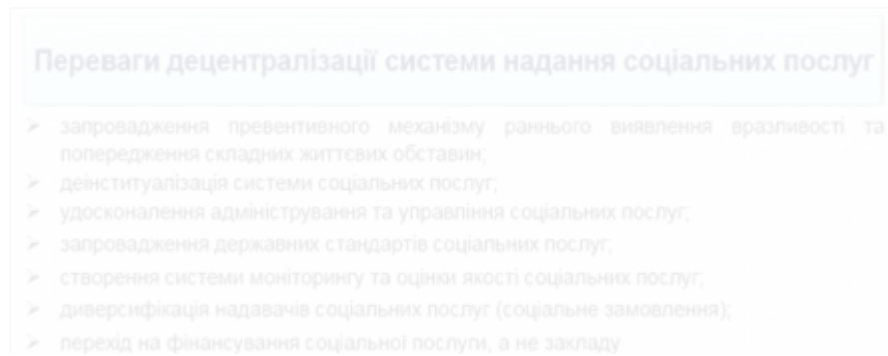

Рис. 1.7 Переваги децентралізації системи надання соціальних послуг

Важливу роль у реформуванні системи надання соціальних послуг в Україні відіграє правове регулювання самого процесу. Задля забезпечення надання ефективних, якісних та доступних послуг тим, хто їх потребує на рівні ОТГ в умовах децентралізації, було внесено зміни та затверджено низку нормативно-правових актів з метою дотримання європейських стандартів при наданні соціальних послуг; визначення критеріїв та вироблення механізмів діяльності провайдерів соціальних послуг; диференціації переліку соціальних послуг та процесу їх замовлення; оцінки потреб населення ТГ у соціальних послугах; запровадження стандартизації соціальних послуг; перевірки якості надання соціальних послуг. [43] .

Проведений аналіз нормативно-правового забезпечення з 2000 року по теперішній час на рівні держави та обов'язкових до виконання регіональними органами управління соціального захисту і окремих соціальних агентств, і період аналізу поділений на 2 етапи:

1 етап (з 2001 р. до 2012 р.) Основними документами, які були затверджені у цей період часу, були: Стратегія подолання бідності [157, с. 174], яка визначила основні вектори розвитку системи соціальних послуг; ЗУ «Про соціальні послуги» (2019 р.) (України, З., 2003), який став базовим для

розвитку системи надання соціальних послуг; Концепція реформування системи соціальних послуг [57] (2007-2012 рр.) (Розпорядження, КМУ, 2013); Стратегія реформування системи надання соціальних послуг (2012 р.) (України, Р.К.М., 2012), яка скасувала Концепцію (України, РКМ., 2012).

2 етап (2013 р. по теперішній час) асоціюється з періодом трансформації системи надання соціальних послуг населенню відповідно до міжнародних стандартів. В цей період були затверджені низка нормативно-правових актів, які регулюють політику держави в напрямі розроблення ефективної системи соціального захисту населення, якими визначено зміст, обсяг, норми, нормативи, умови та порядок надання соціальних послуг, показники якості їх надання; низки документів, що регулюють процес надання соціальних послуг у ТГ.

На етапі реалізації Плану затверджено зміни до Випуску 80 «Соціальні послуги» Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників, який містить кваліфікаційні характеристики керівників, професіоналів, фахівців, технічних службовців і робітників установі і закладів сфери соціальних послуг (Наказ, МСП., 2014). Затверджено нормативні акти, що регулюють процес: взаємодії фахівців із соціальної роботи в громаді з особами/сім'ями, які перебувають у СЖО, та їх залучення до співпраці (Постанова КМУ «Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей») [33].

Законом України «Про соціальні послуги» передбачена можливість надання соціальних послуг на рівні громади на єдиних для всіх отримувачів умовах, задля забезпечення конкурентного середовища у сфері надання соціальних послуг - залучення недержавних громадських організацій.

Висновки до першого розділу

Методика організації соціальної роботи на локальному рівні та діяльності відповідних фахівців визначена у наукових, методичних,

навчальних джерелах зарубіжних і вітчизняних дослідників з історії, соціології, державотворення, соціальної роботи, соціальної педагогіки тощо; базується на нормативно-правовому забезпеченні. На основі їх аналізу визначені основні підходи до трактування базових понять дослідження «сільська місцевість», «грумада», «територіальна група», «об'єднана територіальна група», «робота в групі», «соціальна робота в групі» та «соціальна робота в сільській місцевості». Встановлено, що серед дослідників немає єдиної думки щодо визначення ключових понять; відсутнє єдине розуміння. На основі систематизації наукових пошуків визначено поняття, під яким тлумачиться соціальна робота в сільській місцевості в групі як первинна ланка місцевого самоврядування, об'єднання людей, що мешкають на певній, географічно визначеній території, характеризуються налагодженістю різнопланових зв'язків (демографічних, територіальних, політичних, майнових, професійних, мовних, релігійних, соціально-культурних тощо), мають спільні інтереси, орієнтованість на добробут групи і кожного її члена з активною участю у розвитку та покращенні умов проживання.

Виокремлені та охарактеризовані основні етапи становлення соціальної роботи в групі за кордоном та в Україні; визначено концептуальні засади, які мали вплив на її формування. З'ясовано, що соціальна робота в Україні у XXI ст. зводиться до процесу організації та надання різного роду соціальних послуг на локальному рівні за місцем проживання клієнта згідно вимог чинного законодавства. Обґрунтовано, що під «соціальними послугами» розуміють послуги, що надаються/заходи, що здійснюються уповноваженими законом суб'єктами з метою відтворення або покращення умов існування, вирішення проблем і задоволення потреб окремих осіб, конкретних цільових груп, які перебувають в СЖО і не можуть їх самостійно подолати; повернення їх до повноцінного існування шляхом усунення або максимального зменшення негативного впливу на ОБ'ЄКТІВ та спонукання їх до наснаження й отримання нового досвіду.

Охарактеризовано основні види соціальних послуг, способи, провідні принципи і підходи до їх надання.

Визначено сутність соціальної роботи - як діяльність урядових і неурядових організацій, соціальних працівників на локальному рівні щодо вирішення соціальних проблем, задоволення потреб представників різних соціальних груп; залучення й активізацію членів громади та всієї громади до участі у житті громади; реалізацію соціальних програм і проєктів, громадських ініціатив задля покращення умов життєдіяльності жителів громади [27].

Встановлено, що реформа децентралізації, що має місце в Україні і передбачає внесення змін в адміністративно-територіальний устрій країни (створення ОТГ) та передачу повноважень і ресурсів з державного рівня на місцевий. сприяє становленню соціальної роботи в сільській місцевості через створення у структурі виконавчого органу відповідного структурного підрозділу (відділу/Центру) для надання якісних і доступних послуг за місцем проживання споживача. І з позиції «брокерів соціальних послуг» мають перейти в розпорядження адміністративних, безпосередніх надавачів послуг або стати центрами для новостворених відділі (центрів надання соціальних послуг). Останні є дієвими у контексті забезпечення соціальних послуг за принципом «єдиного вікна» усім тим, хто цього потребує.

Досліджено напрями реформування системи соціального захисту населення в умовах децентралізації влади в Україні; виділено слабкі і сильні сторони цього процесу; здійснено аналіз нормативно-правового забезпечення соціальної роботи.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

2.1. Сутність і роль теорій соціальної роботи у професійній діяльності соціального працівника у сільській місцевості

На сучасному етапі розвитку соціальної роботи у сільській місцевості узагальнюється наявний досвід роботи з клієнтами, які перебувають у складних життєвих обставинах (СЖО) та здійснюється пошук і розробка нових, більш ефективних форм і методів надання соціальних послуг тим, хто цього потребує. Збільшення кількості соціальних служб, установ та організацій державної та недержавної форм власності, розширення спектру соціальних послуг, що надаються та одночасне збільшення споживачів цих послуг вимагає прийняття рішення щодо забезпечення належного доступу до гарантованих державою послуг [13].

Рівень оволодіння фахівцем знаннями з теорії і практики організації соціальної роботи на локальному рівні відповідно до вимог чинного законодавства визначає якість і дієвість послуг, що надаються; дає змогу зрозуміти та встановити причинно-наслідкові зв'язки між поведінкою, інтересами, стилем і рівнем життя жителів ТГ та їх соціальними проблемами.

Для визначення сутності поняття «теорія соціальної роботи» та виокремлення дієвих теорій необхідно конкретизувати сам термін «теорія». У науковій літературі під «теорію» розуміють сукупність ідей взаємопов'язаних між собою, принципів, базових положень, поглядів, отриманих у результаті досліджень, які допомагають пояснити сутність явища або процесу, передумови його виникнення і протікання, спрогнозувати його розвиток; дають уявлення про певне поняття, факти загальні; описують і пояснюють наші знання про оточуючий світ в конструктивній формі. Теорії

будуються на основі попереднього досвіду, причинно-наслідкових зв'язків, припущень, не мають доказовості; існують задля пояснення закономірностей природи, суспільства, мислення в конструктивній формі є «картою» через яку відбувається взаємодія з практикою.

У структурі теорій виділяють «теорії соціальної роботи» (ТСР), які трактують як науку про закономірності та принципи функціонування і розвитку конкретних соціальних процесів і явищ [69], відносин, їх динаміки під цілеспрямованим впливом організаційних, психолого-педагогічних і управлінських факторів при захисті громадянських прав і свобод особи у суспільстві без врахування практичних підходів із соціальної роботи [17].

В загальному значенні під «ТСР» розуміють сукупність сформованих під час пізнавальної, практичної діяльності ідей, уявлень, концепцій щодо осмислення мети, завдань і ролі соціальної роботи, тенденцій її розвитку, моделей практики та технік інтервенції.

Концепції, практичні моделі, філософські пропозиції/перспективи, методи часто іменують поняттям «теорія». Застосування означеного вищевикладеного дає можливість зрозуміти і пояснити:

- мету і завдання соціальної роботи, її роль в суспільстві;
- практичні теорії (практичні підходи і методи соціальної роботи)
- категорії клієнтів як споживачів соціальних послуг з їх внутрішнім (психосоціальним) та зовнішнім (соціальним) світом. «ТСР» тлумачать факти, що відбуваються у практиці соціальної роботи, тоді як під «філософською пропозицією/перспективою» розуміють спосіб концептуалізації світу або певного об'єкта; основні принципи, базові основоположні ідеї, на основі яких соціальний працівник будує і реалізує план інтервенції, і які визначають специфіку діяльності фахівця у кожній конкретній ситуації. [53].

Поняття «модель» застосовують для опису структурованої діяльності соціального працівника. «Методи» трактують як способи діяльності, які сприяють досягнення кінцевої мети соціального працівника. Тобто «ТСР»

визначають, що соціальний працівник знає про конкретну практичну ситуацію та про специфіку своєї діяльності щодо її зміни; «перспективи» – як він «бачить» свою діяльність, відштовхуючись від базових принципів соціальної роботи; «модель» – структурована діяльність соціального працівника, вибудована в логічній послідовності; «методи» – способи, дії соціального працівника, індивідуально підібрані в кожній конкретній ситуації, реалізація яких сприяє вирішенню проблеми і досягненню бажаного результату.

У структурі ТСР виділяють власне теорії соціальної роботи та теорії для соціальної роботи. Власне теорії соціальної роботи фокусуються на самій професії і застосовуються для пояснення її мети, завдань, взаємозв'язку з суспільством; описують суть соціальної роботи як професії та її функціонального апарату, тобто дають знання для практики. Теорії для соціальної роботи зосереджуються на клієнтах і способах надання їм допомоги; пояснюють сутність людської поведінки і соціального середовища, їх взаємозалежність, зміни, що відбуваються, і як соціальний працівник може на них впливати або ініціювати, тобто дають знання, які орієнтують [40].

Отримувачами соціальних послуг у сільській місцевості є: громадяни похилого віку, інваліди, хворі (з числа осіб працездатного віку на період до встановлення їм групи інвалідності, але не більш як чотири місяці), які не здатні до самообслуговування і не мають рідних, які повинні забезпечити їм догляд і допомогу, або рідні є громадянами похилого віку чи визнані інвалідами в установленому порядку; громадяни, які перебувають у складній життєвій ситуації у зв'язку з безробіттям і зареєстровані в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, стихійним лихом, катастрофою (і мають на своєму утриманні неповнолітніх дітей, дітей-інвалідів, осіб похилого віку, інвалідів), якщо середньомісячний сукупний дохід їхніх сімей нижчий, ніж прожитковий мінімум для сім'ї [30].

Аналіз наукової літератури свідчить про наявність декількох

класифікацій власне теорій соціальної роботи. Зокрема, Дж. Томпсон градує усі ТСР за трьома рівнями: макро-рівневі теорії або глобальні теорії соціальної роботи (пояснюють різні аспекти функціонування суспільства, людську поведінку (наприклад, марксистська, психоаналітична); мезо-рівневі теорії або теорії, що стосуються обмеженого кола питань (наприклад, теорія маркування) та мікро-рівневі теорії або теорії, що стосуються дрібних, мало масштабних проблем, ситуацій (наприклад, теорія взаємовідносин).

М. Пейн наголошує на існуванні чотирьох типів теорій в соціальній роботі: теорії про соціальну роботу (пояснюють природу і роль соціальної роботи в суспільстві); теорії соціальної роботи (описують, які саме види діяльності збагачують та покращують соціальну роботу як практичну діяльність; пропонують набір цілей для кожного із видів діяльності та пояснюють чому певні види діяльності є більш ефективними у процесі реалізації конкретної цілі); теорії, що сприяють розвитку соціальної роботи (описують або пояснюють особисту та суспільну поведінку; систематизують знання з теорії і практики соціальної роботи, отримані в результаті проведених досліджень; дають докази існування конкретних приписів) та теорії практики соціальної роботи (описують способи застосування теорій соціальної роботи у взаємовідносинах із клієнтами). Фактично, останні є методами соціальної роботи [9].

До особливого класу систем, з якими мають справу соціальні працівники у сільській місцевості належать соціальні системи – цілісні утворення, базовими елементами яких є індивіди, групи, сім'ї, спільноти, соціальні інститути, соціальні норми і цінності, громади. Обґрунтовано, що задовільне життя індивіда залежить від систем, які його оточують. Вивчивши природу, суть, взаємозв'язки між структурними елементами системи фахівці можуть адекватно оцінити процеси, події, поведінку індивідів і надати кваліфіковано допомогу тим, хто її потребує. Системну модель застосовують для: виявлення і фіксації факторів, що мають негативний вплив на індивіда; розробки ефективної моделі надання

соціальної допомоги; «нейтралізації» негативних факторів або пошуку альтернативних, пошуку шляхів для досягнення поставленої мети – вирішення проблеми клієнта; організації й ініціації змін у системах, які впливають на життєдіяльність людей; налагодження взаємозв'язку між ресурсами, потребами, інтересами жителів селища; залучення членів громади до розподілу і додаткового пошуку ресурсів; корекції девіантної поведінки; реалізації концепцій соціального захисту, соціальної реабілітації жителів; процес надання соціальних послуг різним типам сімей у СЖО. Техніка пошуку ресурсів є ефективною у цьому випадку. При цьому фахівець стимулює зміни в житті клієнта та пропонує альтернативу. Ефективність роботи соціального працівника з соціальними системами в сільській місцевості залежить від: розгалуженості мережі соціальних установ та організацій, диференціації соціальних послуг, що ними надаються; рівня поінформованості жителів прої особливості надання соціальних послуг; відкритості самої системи, здатності її до розвитку, ініціювання та реалізації змін; забезпечення доступу до необхідних ресурсів та їх правильний розподіл тощо. До основних недоліків застосування означеної теорії відносять: її абстрактний характер; залучення великої кількості соціальних установ для вирішення проблеми клієнта; використання на протязі довгого періоду, великі витрати ресурсів [31].

Аналіз основних підходів до класифікації ТСП свідчить про те, що в теорії і практиці соціальної роботи немає їх єдиної класифікації. Дослідженням встановлені актуальні теорії для практики соціальної роботи у ТГ; схарактеризовано їх суть, особливості, механізми, перспективи застосування соціальним працівником у процесі роботи з різними категоріями клієнтів у сільській місцевості.

2.2. Сучасні моделі та методи соціальної роботи у сільській місцевості

Матрицею вирішення проблем у соціальній роботі слугують моделі, які є практичним продовженням ТСП і схематичним зображенням, орієнтиром дій соціального працівника з вирішення проблем отримувача послуг. Водночас, саме практична перспектива впливає на вибір конкретної теорії і моделі соціальної роботи. Різноманітність концептуальних підходів до розуміння, визначення й організації соціальної роботи у сільській місцевості, велика кількість заходів і процедур, побудованих на основі застосування теоретичних підходів стали передумовою для розвитку й існування значної кількості моделей соціальної роботи за кордоном. У науковій літературі існують різноманітні підходи до розуміння і трактування «моделей» в залежності від сфер їх застосування. Означене поняття має латинське походження («modulus») і у сучасній науковій літературі визначається як: система, дослідження якої служить засобом одержання інформації про іншу систему; спрощений аналіз об'єкта, функціонування якого подібне до функціонування реального об'єкта [56].

Для практики соціальної роботи найбільш близьким є визначення моделі як уявного, знакового або матеріального образу оригіналу (відображення об'єктів і явищ у вигляді описів, теорій, схем, креслюнків, графіків). Водночас модель може відтворювати об'єкт з реальних умов, дати нам знання про нього або ж замінити його кращим аналогом. Тобто моделі **МОЖУТЬ** бути відображенням реального світу. Натомість, М. Пейн сприймає створення моделей у соціальній роботі як реакцію на втрату теорій у постмодерністському дискурсі. Модель, на його думку, є узагальненням того, що відбувається у практиці соціальної роботи. Перші спроби диференціювати практичну модель означеної діяльності мали місце в 20-х роках ХХ ст.

Згодом цю спробу повторили автори праці «Соціальна робота в громаді і соціальні зміни», як наголошували на існуванні двох підходів до організації соціальної роботи в громаді: безпосередньо розвиток громади й організація громади. Однак, найбільш вдалою вважають класифікацію

моделей (місцевого розвитку або розвитку територіальної громади; соціального планування та соціальної дії, запропоновану Дж. Ротманом, завдяки якій змінилося уявлення про соціальну роботу в громаді та специфіку її організації. «Ротманський» підхід до класифікації **моделей соціальної роботи в громаді.**

Місцевий розвиток або розвиток територіальної/ локальної громади як модель соціальної роботи в громаді фокусується на процесі створення і розбудови громади (community building) через залучення великої кількості її **представників** до процесу ідентифікації, вирішення власних проблем через налагодження і ведення ефективної комунікативної кампанії. Передбачає активну участь усіх її членів у суспільному житті, ініціювання змін та активізацію громадських рухів; вироблення і прийняття рішень, спрямованих на вирішення проблем і розвиток громади [44].

До дієвих форм реалізації означеної моделі відносять: соціальні й **ОСВІТНІ** проекти; діяльність гуртків, клубів за інтересами; створення **наглядових, громадських, експертних рад, громадських організацій, комітетів, фондів розвитку громад; проведення зборів, дебатів, обговорень суспільно-важливих питань, громадських слухань тощо.** Соціальні працівники в межах застосування означеної моделі виступають у ролі фасилітатора, вчителя, каталізатора, а клієнти є активними учасниками процесу вирішення проблем. **Соціальне** планування як модель спрямована на налагодження взаємодії між соціальними агенціями; передбачає аналіз їх діяльності, постановку цілей і визначення пріоритетів, розробку і реалізацію соціальних програм, оцінку їх ефективності, мобілізацію ресурсів задля покращення якості і забезпечення **доступності** соціальних послуг. При цьому, значна увага приділяється децентралізації самих послуг та підвищенню рівня відповідальності місцевих структур за їх надання.

Означена модель є найбільш загальною в соціальній роботі в сільській місцевості. До методів залучення громадськості можна **віднести: поглиблене інтерв'ю, вибіркові або суцільні опитування, робочі зустрічі та фокус-групи;**

при оцінюванні потреб і проблем мешканців громади – опитування, аналізу документів, соціальних показників тощо; для оцінки ресурсів – визначити види соціальних послуг і диференціювати установи, які їх надають, оцінити якість їх роботи [23]; для покращення умов життя певної категорії населення – розробка і реалізація соціальних програм і проектів. При реалізації моделі «соціального планування» ФСР в громаді виступає у ролі експерта, аналітика, координатора програм і проектів; клієнти виступають у ролі споживачів послуг.

Модель «соціальної дії» є ефективною, коли для задоволення потреб і вирішення проблем окремих груп, виникає необхідність зміни законодавства, перерозподілу ресурсів, влади; передбачає наявність у громаді пригноблених, вразливих груп, які ініціюють і беруть участь у соціальних заходах, спрямованих на вирішення власних проблем і задоволення інтересів.

Ефективними тактиками в межах означеної моделі є: конфронтація, переговори та медіація. Соціальний працівник виступає у ролі представника інтересів, перекладача, активіста; в той час як клієнти – у ролі потерпілих, працівників, виборців тощо. Описані моделі, їх характеристики, види втручання, форми і методи роботи вважаються класичними.

Розвиток практичної соціальної роботи в сільській місцевості, розширення обсягу виконуваних робіт фахівцями призвів до переосмислення в середині 90-х років ХХ ст. запропонованих Д. Ротманом моделей. На початку ХХІ ст., не відступаючи від своїх ідей, науковець апелює до бімодального підходу: паралельного застосування двох моделей соціальної роботи. Натомість інші дослідники виділили змішані або гібридні, вдосконаленні, додаткові моделі роботи в громаді.

Так, К. Попл диференціює вісім моделей організації соціальної роботи, доповнивши класифікацію Д. Ротмана (місцевого розвитку, соціального планування і соціальної дії) ще п'ятьма видами: «соціальної підтримки і догляду в громаді», «організації громади» (Community organizing);

«навчальна модель» (Community education) «феміністичної соціальної роботи в громаді» (Feminist community work) та модель «антирасистської політики» (Anti-racist community work). Оскільки К. Попл повністю погоджується з Д. Розжерсом стосовно змісту визначених ним моделей (місцевого розвитку, соціального планування і соціальної дії), необхідно проаналізувати останні п'ять моделей, автором яких є К. Попл. Модель «соціальної підтримки і догляду в громаді» передбачає створення мережі професійних соціальних служб, волонтерських організацій з метою надання кваліфікованої підтримки, організації догляду і покращення соціального добробуту жителів; побудована на ідеї розвитку і розробки концепцій допомоги та самопомогі при вирішенні соціальних проблем особливих категорій клієнтів; включає організацію і надання соціальної підтримки отримувачам послуг кваліфікованим фахівцем або волонтером в короткотерміновій або довготерміновій перспективах, на постійній основі в спеціально створених пансіонатах [35].

Модель «організації громади» спрямована на покращення взаємодії і кооперації між різними соціальними агенціями в межах територіальної громади з метою уникнення дублювання функцій, послуг, правильного, повноцінного розподілу ресурсів задля покращення якості соціальних послуг. «Навчальна модель» спрямована на налагодження взаємозв'язку між системою освіти і громадою; має на меті врахування інтересів усіх мешканців у процесі реалізації освітньої політики держави; передбачає створення організованого простору для самоосвіти, саморозвитку і самонавчання (діяльність клубів, гуртків, центрів, проведення тренінгів, семінарів, діяльність бібліотек тощо), розвитку освіти. Освічені жителі громади мають більше можливостей, перед ними відкриваються нові перспективи, що безпосередньо впливає на їх розвиток та на розвиток усієї сільської місцевості [29].

Модель «феміністичної соціальної роботи» базується на феміністичній теорії, передбачає покращення становища жінок у громаді, вирішення

проблеми нерівності жінок і чоловіків. Застосування означеної моделі дозволяє переосмислити, індивідуалізувати соціальні проблеми, визначити серед них суто «жіночі» та диференціювати способи їх вирішення. Тоді як модель «антирасистської політики» – на ідеї антидискримінаційної політики: задоволення потреб етнічних меншин, боротьба з інституційним та індивідуальним расизмом є базовими її концепціями.

На зміну або на доповнення до ротманівських моделей у кінці ХХ ст. за кордоном в теорію і практику соціальної роботи ввійшли альтернативні моделі: феміністична, практика політики економічного розвитку, розбудови, спроможності місцевості, представництва інтересів жителів. Їх поява зумовлена різноманітністю підходів до організації практики соціальної роботи у сільській місцевості, її мети, завдань, сфер втручання, стратегій, тактик, функцій і ролей фахівців із соціальної роботи в ній [32].

Кожна з моделей базується на основних концептах конкретних ТСР, ЩО є основою для побудови раціональних підходів до реалізації практики соціальної роботи та виокремлення основних її аспектів. Мистецтво вибору моделі залежить від доступності, відповідності окремих її елементів потребам жителів місцевості, інтересам її членів, можливостей її адаптації до унікальних умов кожної окремої території. У більшості випадків застосування тої чи іншої моделі передбачає залучення, участь отримувачів послуг та фахівців у її реалізації, проте не передбачає внесення змін самими учасниками у її формування.

З метою вирішення і задоволення різного роду суспільних потреб соціальні працівники працюють у різних сферах життєдіяльності людини та взаємодіють із низкою фахівців інших галузей (медиками, поліцейськими, юристами, психологами, вчителями тощо). Тому, закономірно, що для соціальної роботи як сфери практичної діяльності характерним є наявність міждисциплінарних моделей, реалізація яких передбачає залучення ДОДАТКОВИХ фахівців і створення команди для надання соціальних послуг в межах території.

До таких моделей належать: «запобігання злочинності» або «організація сусідів і громадськості» спрямована на: профілактику поведінкових девіацій, правопорушень серед жителів, зменшення дискримінації осіб, із числа ВІЛ-інфікованих, колишніх ув'язнених і забезпечення можливостей для їх реінтеграції у суспільство, підвищення рівня безпеки, налагодження довіри і взаємодії між членами громади та поліцією, розвитку і побудові коаліцій, команд, залучення сусідів до контролю за правопорядком на території; «формування здорового способу життя» – передбачає діяльність соціального працівника з підвищення якості ЖИТТЯ мешканців; формування позиції відповідального мешканця, прищеплення любові до здорового способу життя, подолання шкідливих ЗВИЧОК тощо; «відродження громади», базується на ідеях: відновлення, реструктуризації і розвитку місцевих, особливо, сільських громад шляхом залучення місцевих жителів, додаткових ресурсів; розвитку соціального підприємництва, місцевого бізнесу; розробки та реалізації інфраструктурних і соціальних проектів; «модель виробництва» – передбачає розширення мережі соціальних закладів для надання соціальних послуг; заснування громадських організацій задля активізації населення та залучення додаткових ресурсів; створення робочих місць для розширення спектру зайнятості місцевого населення; налагодження співпраці з суміжними територіями для більш ефективного надання соціальних послуг [16].

У сучасних умовах за кордоном активно запроваджується модель «імпаурменту», яка передбачає роботу соціального працівника з метою наснаження жителів місцевості на вирішення власних проблем. Проте що ця модель є швидше тактикою, підходом, який можна використати при застосуванні будь-якої моделі соціальної роботи.

Окрім міждисциплінарних у теорій і практиці соціальної роботи можна виділити комплексні моделі надання соціальних послуг різним категоріям їх отримувачів. До них відносять моделі: вирішення проблем (Problem solving), зосереджена на завданні (Task-centered), кризового

втручання (Crisis Intervention), сімейної терапії (Family therapy), психосоціальної терапії (Psychosocialtherapy), орієнтована на пошук рішення (Solution-focused), соціально-педагогічна (Social Educative), наративна (Narrative); когнітивно-поведінкова (Cognitive-Behavioral). Модель вирішення проблем базується на системних теоріях; має виключно прикладний характер; застосовується у практиці соціальної роботи для вирішення проблем індивідів, груп і громад (наприклад, з особами з числа малозабезпечених, самотніх, людей похилого віку, маргінали); орієнтована на усунення негативних факторів, що впливають на життєдіяльність клієнта; передбачає підвищення рівня мотивації та надання клієнту необхідних знань і здобуття досвіду вирішення конкретних завдань; включає такі етапи: залучення, налагодження контакту, інтервенція.

Модель, зосереджена на завданні орієнтована на розв'язання конкретного завдання та розробку сфокусованої на завданні системної моделі практики; передбачає вироблення соціальним працівником послідовного механізму діагностики проблеми клієнта (формулювання дерева цілей) та роботу над її подоланням. Основними етапами її реалізації є: вивчення проблеми, визначення наявних і необхідних ресурсів для її подолання; узгодження мети, часових меж, прагнень клієнта при плануванні інтервенції; виконання завдань у процесі спланованої діяльності соціального працівника і клієнта для досягнення цілей.

Модель кризового втручання застосовується у роботі з вразливими категоріями клієнтів у стані психологічної кризи, стресу, емоційного напруження з метою її подолання; шляхом реалізації одного/двох підходів до втручання в кризу: кризового консультування [39] або/й оперативного втручання. Передбачає реалізацію декількох етапів: чотирьох (звернення клієнта; визначення проблеми; визначення цілей, завдань, розробка плану дій, укладання контракту; реалізація плану; завершення і оцінка) на думку Р. Епштейна і Ф. Рейда; шести (визначення проблеми; забезпечення безпеки клієнта; надання підтримки; визначення альтернатив; планування; схвалення

дій) – Дж. Джіллленда; семи (оцінка і планування; встановлення контакту і налагодження взаємин; визначення проблем; робота з почуттями й емоціями; узагальнення й аналіз альтернатив; розробка плану дій; визначення подальших дій й укладення угоди) – А. Роберта і всього трьох (налагодження стосунків; діагностика проблеми; планування дій), так званих «АВС» кроків К. Кейнела.

Модель сімейної терапії спрямована на роботу з сім'ями з метою нормалізації сімейних відносин, налагодження або зміни сімейної взаємодії, відновлення психологічного здоров'я членів сім'ї; заснована на ідеї того, що всі проблеми, які виникають у людей у процесі взаємодії пов'язані з їх минулим досвідом, сприйняттям цих проблем – відповідно не потрібно змінювати особистість, а зосередитися на переосмисленні самої проблеми. До основних її етапів належать: планування (визначення проблем клієнтів і плану дій); оцінювання (укладання угод, аналіз проблеми); втручання (інтервенція); підведення підсумків, завершення співпраці.

Соціально-педагогічна модель орієнтована [15] на супроводження прийомних, патронатних, опікунських сімей та ДБСТ фахівцем із соціальної роботи; процес соціалізації індивідів або груп в нових умовах їх життєдіяльності через систему соціальних інституцій (сім'ю, школу, позашкільні навчальні заклади тощо, здійснення виховного впливу, формування і корекцію соціальних якостей відповідно до загальноприйнятих суспільних цінностей. Модель психосоціальної терапії передбачає надання послуг із тривалого соціального супроводу осіб/сімей, які потрапили в СЖО.

Базовими підходами означеної моделі є індивідуальний та емпатичний; ефективними техніками – психодрама, рольові ігри та спонтанність. Соціальний працівник, у ході реалізації означеної моделі, застосовує метод введення випадку і працює безпосередньо з клієнтом, надаючи йому психосоціальну допомогу (диференціює проблему, сильні сторони клієнта; допомагає розібратися з емоціями, думками, виробити

механізми самостійного вирішення проблем), модифікує, змінює середовище в якому перебуває отримувач соціальних послуг.

Модель, орієнтована на пошук рішення підкреслює важливість пошуку рішень, а не фокусування на проблемах; базується на ідеї, що ніхто окрім самих клієнтів не є експертами у своїй проблемі, тільки вони можуть визначити причини її виникнення, дати їй оцінку; кожен індивід, група, сім'я, громада має свої сильні сторони – потрібно їх визначити і використати для вирішення проблем. Основними етапами означеної моделі є: опис та ідентифікація проблеми, виокремлення труднощів, побоювань (із точки зору клієнта); постановка добре сформульованих цілей – побудова дерева цілей; вивчення історії життя клієнта (періодів, коли проблема ще не виникла або була не значною); надання зворотного зв'язку у кінці сесій (акцент на тому, що клієнт робить добре, що йому вдається); оцінка прогресу клієнта (використання шкали оцінювання) [40].

Застосування комплексних моделей соціальної роботи передбачає налагодження безпосередньої взаємодії фахівця з соціальної роботи і клієнта/групи клієнтів у процесі надання кваліфікованої допомоги з вирішення проблем останнього або задоволення його потреб.

В тому числі надаються такого роду послуги: доставка продуктів харчування і приготування їжі; годування; придбання та доставка товарів з магазину або базару; забезпечення медикаментами; виклик лікаря; прання білизни і прибирання житла; допомога у дотриманні особистої гігієни; допомога в обробі присадибних ділянок (не більше 0,02 гектара); читання преси; оформлення документів на отримання субсидій на оплату житлово- комунальних послуг та інших видів соціальної допомоги; внесення платежів; допомога в рубці дров; ремонт по двору та інше.

Характеристика моделей, що можуть застосовуватися при виконанні соціальної роботи в громаді в сільській місцевості (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Моделі організації соціальної роботи в сільській місцевості

Параметри	Назва моделі		
	Адміністративна модель	Організаційного розвитку	Інтегрованих соціальних послуг
Мета діяльності	Підвищення якості діяльності надання соціальних послуг (мета, орієнтована на процес)	Планування діяльності, інституалізація змін задля підвищення якості життя (мета, орієнтована на процес і завдання)	Надання соціальних послуг за місцем проживання клієнта за принципом «єдиного вікна» (мета, орієнтована на завдання)
Отримувачі послуг	Соціальні установи, жителі	Сільська місцевість	Особи/сім'ї в СЖО, соціальні проблеми
Припущення щодо структури, проблем місцевості	спостерігається відсутність соціальної інфраструктури, зв'язків між секторами, здатності до надання соціальних послуг.	присутні соціальні проблеми, низький рівень надання послуг, незадоволення населення умовами проживання.	чітко виражені соціальні проблеми, пригноблені, вразливі групи.
Базова стратегія дій	Створення соціальних служб, залучення ГО та мешканців до надання соціальних послуг	Діагностика проблем і потреб жителів, прийняття спільного рішення щодо їх вирішення, розробка стратегічного плану	Виокремлення окремих соціальних проблем чи потреб, мобілізація ресурсів для їх вирішення
Тактики змін	Комунікація, переговори, консенсус, дискусії	Консенсус, переговори, мотивація до змін, реалізація змін.	Політика «єдиного вікна», адвокація, медіація, переговори
Засоби змін	Робота з органами місцевого самоврядування, політичними структурами, соціальними службами, жителями	Робота з жителями, органами місцевого самоврядування, соціальними службами	Робота із окремими категоріями клієнтів, групами, організаціями.
Взаємодв'язок з місцевими органами влади	місцевими органами влади є роботодавці і суб'єкти фінансування	МОВ діють спільно з соціальними установами, ініціативними групами; ініціаторами суб'єктами	МОВ є роботодавцями та суб'єктами фінансування

Межі діяльності	Уся територія	фінансування змін Уся місцевість чи її частина	Частина місцевості, групи клієнтів, індивіди
Інтереси груп	Спільні інтереси	Інтереси узгоджуються	Конфліктні інтереси
Бенефіціарі і та їх роль	Отримувачі послуг, які виступають споживачами послуг	Жителі ТГ як активні учасники процесу змін і споживачі соціальних послуг	Жителі ТГ як споживачі соціальних послуг
Імпаурмент (колективне насаження – розвиток у спільній діяльності почуття належності)	Розвиток соціальних установ із конкретним переліком послуг, що надаються відповідно до потреб жителів, інформування населення; отримання послуг	Діагностика потреб жителів у конкретних видах послуг та їх подання	Вирішення проблем і задоволення потреб окремих категорій населення

Адміністративна модель надання соціальних послуг базується на ідеї побудови гнучкої системи управління у сфері планування, організації і надання соціальних послуг населенню через створення мережі соціальних установ та налагодження партнерської взаємодії, узгодженість і координацію спільної роботи усіх суб'єктів суспільних відносин на визначеній території та за її межами. Зазначимо, що моделі «місцевого розвитку» Д. Ротмана та «налагодження ефективної системи надання соціальних послуг» К. Попла стали основою адміністративної моделі надання соціальних послуг.

Адміністративна модель є основою процесу адміністрування у соціальній роботі, що зводиться до організації, керівництва й управління системою надання соціальних послуг. Контроль є базовою функцією адміністрування. Ця модель відображає систему, представлену синтезом державних і недержавних провайдерів, через які реалізується соціальна політика держави у сфері соціального захисту населення. Під провайдерами ми розуміємо виконавчі органи різних рівнів (державного, регіонального та місцевого), соціальні установи і громадські організації, які виступають у ролі провайдерів соціальних послуг [24].

Під ефективною системою надання соціальних послуг розуміють процес, спрямований на: створення та управління діяльністю соціальних служб у сфері соціального захисту населення, розвиток соціальної інфраструктури; налагодження взаємодії соціальних служб та державних органів влади з метою делегування повноважень; створення конкурентоздатного ринку соціальних послуг шляхом залучення недержавного сектору; організацію роботи, навчання та мотивацію персоналу соціальних служб; стратегічне планування розвитку соціальних послуг через визначення потреб місцевості в них, вироблення механізмів моніторингу та контролю якості їх надання; замовлення та бюджетування соціальних послуг; інформування жителів про специфіку їх надання; керівництво розробкою, реалізацією соціальних та інфраструктурних програм та проєктів; моніторинг та оцінку їх ефективності; управління наявними та залучення необхідних ресурсів (фандрайзинг); налагодження зв'язків з громадськістю, кампаній із соціального маркетингу; ведення документації та провайдинг необхідного комп'ютерного забезпечення [13].

Реалізація державної соціальної політики у сфері соціального захисту населення на місцевому рівні через створення і діяльність мережі СОЦІАЛЬНИХ установ та управління ними; розвиток системи надання якісних соціальних послуг; налагодження добровільної співпраці суб'єктів (центрів/відділів із надання соціальних послуг, фахівців із соціальної роботи) з місцевими органами влади, соціальними установами (закладами освіти, культури, відділами поліції, медичними закладами тощо) громади, вузькоспеціалізованими соціальними службами, установами, організаціями державної та недержавної форми власності, що діють у ТГ та за її межами (інтернатні заклади, соціальні, психологічні, медичні реабілітаційні центри, управління пенсійного фонду, управління пенітенціарної системи, управління соціального захисту, центри зайнятості тощо) задля надання комплексної соціальної допомоги клієнту; розподіл і залучення різного роду ресурсів задля покращення умов життя в громаді; розвиток лідерського потенціалу

жителів є характеристиками адміністративної моделі надання соціальних послуг у ТГ.

Особливу увагу варто приділити аналізу базових форм і методів адміністративної моделі надання соціальних послуг. До основних форм означеної моделі відносять: нормативно правові (реалізація законів, указів, постанов, актів, положень, інструкцій) – встановлюють норми права для провайдерів та об'єктів-споживачів; договірні (угоди, контракти) – спрямовані на застосування норм права; організаційні (розподіл службових обов'язків, інструкції, роз'яснення мети, завдань, специфіки роботи, встановлення режиму, підготовка і проведення засідань, організаційних заходів, нарад, створення наглядових/ громадських/експертних рад, комітетів) – регламентують роботу соціальних установ і механізми їх взаємодії; дорадчі (робочі наради, семінари, засідання, інспектування, анкетування, дебати, оцінка роботи) - регламентують діяльність за межами апарату [46].

Методи реалізації адміністративної моделі надання соціальних послуг у ТГ структурують за різними критеріями: формою вираження (правові і не правові); правовими властивостями (нормативні й індивідуальні); ступенем впливу на об'єкти (імперативні, заохочувальні й рекомендаційні) та рівнем врахування їх інтересів і правових можливостей (адміністративні й економічні); суб'єктним складом (єдиноначальні й колегіальні); мірою владних повноважень (переконання, примус і заохочення).

Соціальні працівники в межах застосування означеної моделі виступають у ролі адміністраторів, управлінців, керівників, вчителів, тоді як клієнти – активні учасники процесу вирішення проблем, споживачі соціальних послуг.

Модель організаційного розвитку ТГ базується на концептуальних підходах до організації соціальної роботи в громаді, виділених Д. Ротманом; є комплексною моделлю, в основі якої лежить ідея розробки і реалізації стратегічного плану організаційного розвитку громади з метою

продукування позитивних змін, направлених на покращення рівня й якості життя, створення умов і забезпечення рівних можливостей для усіх членів громади. Поняття «організаційного розвитку» прийшло в соціальну роботу з економіки і характеризується як процес побудови спроможних суб'єктів реалізації державної соціальної політики на місцях. Під організаційним розвитком громад ми розуміємо довгостроковий цілеспрямований структурований процес, що передбачає реалізацію комплексу заходів із удосконалення можливостей громади щодо вирішення її внутрішніх проблем і забезпечення високого рівня адаптації до зміни зовнішніх умов [52].

Організаційний розвиток передбачає активне залучення жителів ТГ до визначення, обговорення і вирішення власних соціальних проблем і задоволення потреб; розробка і реалізація соціальних програм і проектів; оцінка, розвиток можливостей і мобілізація ресурсів громади, фандрейзинг; налагодження співпраці та кооперації, побудованої за принципом самопомоги і взаємодопомоги; розвиток активності та лідерського потенціалу місцевих жителів, їх навчання; представництво інтересів мешканців, проведення адвокаційних кампаній.

У фокусі моделі організаційного розвитку ТГ знаходяться: люди, їх потреби, інтереси; довгострокові соціальні ініціативи; пріоритетні для громади чи окремої групи дії і плани з реалізації ефективної соціальної політики; активна громадянська позиція і самоорганізація жителів громади; мобілізація та залучення необхідних ресурсів; співпраця місцевих органів влади і мешканців громади у визначенні й ініціюванні змін; інноваційні техніки планування позитивних змін та їх запровадження; фандрейзинг; адвокація, представництво інтересів, медіація у ТГ тощо.

У структурі реалізації означеної моделі виділяють три елементи

(1) внутрішня організація громади (організація роботи)– основні фокуси моделі (вищенаведені); (2) зовнішні зв'язки (відносини) включають зв'язки лідерів громади, соціальних служб із органами влади, соціальними установами регіонального, державного рівнів, приватними структурами,

донорами, іншими ТГ, які сприяють формуванню спроможної громади; (3) програмна діяльність – комплекс заходів, соціальних програм і проєктів, що реалізуються в громаді для покращення умов життя членів ТГ [50].

Означені сегменти моделі організаційного розвитку ТГ можна назвати моделлю трьох кіл: сукупно реалізація усіх трьох елементів моделі забезпечує сталий розвиток громади та покращення життя її членів. Реалізація моделі організаційного розвитку ТГ є циклічним, динамічним, неперервним і гнучким процесом, що включає такі етапи: прийняття рішення, оцінка рівня розвитку, вивчення соціальних проблем і потреб, розробка плану, ресурсне забезпечення, реалізація плану, моніторинг та оцінка, підведення підсумків

Модель організаційного розвитку ТГ передбачає роботу з представниками від громади шляхом налагодження комунікації, розвиток лідерського потенціалу та навчання місцевих жителів. Основними формами моделі організаційного розвитку громади є: соціальні проєкти та програми, ініційовані жителями або органами місцевого самоврядування, спрямовані на покращення умов життя жителів громади, соціальної інфраструктури, підвищення якості соціальних послуг; освітні проєкти, що передбачають діяльність з підвищення рівня освіченості жителів громади (тренінги, семінари, круглі столи, дебати, заняття, коучингові та менторські кампанії, навчання тощо); діяльність гуртків, клубів, центрів за інтересами; створення наглядових, громадських, експертних рад, громадських організацій, комітетів, фондів розвитку громад; реалізація адвокаційних, медіаторських кампаній, мобілізація ресурсів; проведення зборів, дебатів, обговорень громадських питань; проведення анкетування, опитування, інтерв'ювання, фокус-груп для вивчення громадської думки, діагностики соціальних проблем та потреб тощо.

До ефективних тактик означеної моделі, як і в моделі «соціального планування» Д. Ротмана, відносять: конфронтацію, переговори та медіацію; організацію, планування і навчання [32].

Соціальні працівники в межах застосування означеної моделі виступають у ролі фасилітаторів, вчителів, наставників, експертів, активістів, представників інтересів, тоді як отримувачі послуг – активні учасники процесу вирішення проблем.

Модель надання інтегрованих соціальних послуг базується на ідеї комплексного надання широкого спектру соціальних послуг, максимально зосереджених у місці, яке має територіально зручне розташування та враховує вікові, гендерні, фізичні та інші особливості населення місцевості. Гнучкість переліку пропонованих послуг залежно від зміни потреб та інтересів клієнта є також важливою при реалізації означеної моделі

Системне надання соціальних послуг на засадах інтегрованого підходу широко використовується у розвинутих країнах Європи та Північної Америки. Згідно чинного законодавства, означений принцип почав реалізовувати і в Україні.

Під інтегрованим підходом до надання соціальних послуг розуміють такий спосіб ставлення до індивіда і до ведення його справ, у процесі якого відбувається адаптація індивіда не тільки до громади, але й громади до індивіда.

У «Методичних рекомендаціях щодо виконання власних повноважень у сфері соціального захисту населення» (2017) передбачено, що процес надання соціальних послуг на рівні ОТГ має здійснюватися в режимі «єдиного вікна». Під «єдиним вікном» розуміється процес створення простору, робочого місця фахівця з соціальної роботи, де клієнт може отримати соціальні послуги (подати й отримати документи на виплату на різного роду соціальних допомог, гарантованих державною) в мінімально короткий час в одному місці. Тобто, принцип «єдиного вікна» має на меті спростити процес отримання соціальної допомоги. Доведено, що така стратегія надання соціальних послуг є достатньо ефективною стосовно людей, які перебувають у СЖО. У процесі розробки моделі надання інтегрованих соціальних послуг на рівні ОТГ виділено шість базових

принципів її ефективності: комплексності (визначення і надання мінімального пакету послуг у ТГ); територіальної визначеності та «єдиного вікна» («принцип супермаркету») (через залучення спеціалістів або мобільної команди); мультидисциплінарності (залучення команди фахівців різних галузей); партнерських відносин (взаємодовіра і порозуміння між соціальним працівником і клієнтом); зменшення шкоди (право вибору залишається за клієнтом, а соціальний працівник має виступати у ролі мотиватора, консультанта, експерта тощо); міжсекторальної взаємодії (організація взаємодії між соціальними установами державної та недержавної форми власності в межах території та поза нею) [4].

Ефективними техніками реалізації означеної моделі є: кейс-менеджмент (застосування індивідуального підходу до кожного клієнта та залучення його самого у цей процес як активного учасника); переадресування (при неможливості надати необхідну соціальну послугу на базі закладу можна забезпечити її реалізацію через переадресування); моніторинг (процес збору та систематизації ключових показників діяльності з метою: її оцінки й корекції, ефективного використання і розподілу ресурсів, неперервності процесу надання соціальних послуг, досягнення бажаного результату та визначення перспектив розвитку) та оцінка (первинна, поточна та підсумкова оцінка результативності роботи та формулювання висновків).

До мінімального пакету соціальних послуг, що надаються, належать: виявлення осіб/сімей, які перебувають в СЖО та надання їм допомоги; кризове втручання; проведення оцінки потреб, спостережень і профілактичних бесід; надання послуг із соціальної профілактики, соціального супроводу/патронажу, представництва інтересів, консультування особам/сім'ям, які перебувають у СЖО; супроводження прийомних, патронатних сімей [17].

Надання інтегрованих соціальних послуг населенню за принципом «єдиного вікна» включає: організацію прийому громадян; опрацювання документів з метою визначення права на соціальну допомогу, пільги,

вирішення питань щодо опіки і піклування; передачу документів відповідним соціальним установам; видачу документів; реєстрацію повідомлень про порушення прав дитини, дискримінацію, вчинення насильства інформування населення з питань соціального захисту. Основними етапами роботи соціального працівника під час реалізації моделі інтегрованих соціальних послуг є: звернення по допомогу; прийняття рішення про співпрацю; діагностика проблем чи потреб клієнта; постановка мети та завдань співпраці; підготовка та ведення необхідної документації; розробка плану інтервенції; налагодження партнерської співпраці; реалізація плану інтервенції; моніторинг діяльності, оцінка результатів та підведення підсумків.

До ефективних форм і методів моделі надання інтегративних соціальних послуг можна віднести: консультування, кризове консультування, ведення випадку, робота із документами, групову роботу, роботу у фокус-групах, тренінги, семінари, дискусії, бесіди тощо.

Соціальний працівник виконує практичні ролі при реалізації моделі надання інтегративних соціальних послуг (терапевта, консультанта, представника інтересів, посередника тощо), тоді як клієнти є споживачами соціальних послуг.

Отже, з урахуванням різних підходів до визначення особливостей соціальної роботи в громаді, різноманітності моделей роботи в громаді, поданих у науковій зарубіжній науковій літературі та сучасних реалій, стратегій розвитку й організації соціальної роботи на рівні ОТГ в Україні була проведена диференціація трьох базових моделей організації соціальної роботи у ТГ: адміністративної, організаційного розвитку та надання інтегрованих соціальних послуг.

Впровадження означених моделей дасть змогу: забезпечити доступ населення до соціальних послуг, передбачених чинним законодавством; створити та функціонувати мережі закладів із соціального захисту населення; ініціювати розробку й реалізацію технологій соціальної роботи та

проведення заходів, спрямованих на боротьбу з бідністю та, основне, реалізувати мету соціальної роботи – «залучати людей і структури для вирішення життєвих проблем та підвищення добробуту».

2.3. Емпіричне дослідження практичних можливостей служб соціальної сфери з питань надання соціальних послуг в сільській місцевості

Метою діагностики практичних можливостей діючих соціальних служб в плані надання соціальних послуг за місцем проживання клієнта було проведено опитування їхніх працівників. У процесі розробки інструментарію для кількісного дослідження були взяті за основу концептуальні визначення: ефективність надання соціальних послуг – це ступінь відповідності мети і результатів наданої послуги за умови найбільш оптимального застосування форм і методів роботи, а якість надання соціальних послуг являє собою співвіднесення процесу і результату послуги її ідеальному образу.

Попереднє спостереження за діяльністю працівників соціальних служб, розмова з ними дала змогу визначити поняття для кількісного опитування соціальних працівників і сформулювати наступні припущення про зв'язки між перемінними, необхідними для операціоналізації інструментарію для опитувальника:

- працівники соціальних служб не мають чіткого уявлення про особливості своєї роботи за умови надання соціальних послуг за місцем проживання клієнта на рівні ОТГ і тому не можуть визначити в чому ж специфіка їх діяльності за нових умов;
- соціальні працівники не повністю володіють вичерпною інформацією, що стосується реформ у сфері надання соціальних послуг, тому не **МОЖУТЬ** адекватно оцінити результативність такої реформи і визначити

- своє місце в системі соціального захисту;
- **МОТИВАЦІЯ** установок соціальних працівників в плані професійної діяльності за нових умов є низькою; освоєння нового інструментарію для роботи із клієнтом задля надання якісних соціальних послуг змінюється залежно від рівня їхньої обізнаності і визначених особистісних перспектив, стажу і досвіду роботи, стилю керівництва і наявності в організації, де зараз працює, категорій (особи похилого віку, особи з інвалідністю, діти, молодь, безробітні тощо) і кількості клієнтів як об'єктів надання соціальних послуг, видів самих соціальних послуг, що надаватимуться (консультування, супровід, профілактика тощо), специфіки оцінки (участь клієнта в оцінці) та фінансування наданих соціальних послуг.

Таким чином, ключовими поняттями при проведенні кількісного опитування працівників соціальних служб виступили: рівень діяльності соціального агентства (обласний, районний чи місцевий); посада; вид соціальних послуг, що надаються; стаж і досвід роботи, досвід участі в проектній діяльності; наявність в організації проектної культури, де зараз працює респондент; наявність розробленої процедури оцінювання та звітності; наявність апробованих моделей надання соціальних послуг на рівні ОТГ; знання мети своєї діяльності; мотивація до змін і професійного розвитку; задоволення працею. При цьому, запропоновані такі зв'язки між поняттями: мотивація – успішність – знання мети – наявність інструментів – задоволеність працею – вид послуги – посада і стиль керівництва.

Опитування працівників соціальних служб здійснювалося за допомогою анкетування. Розроблена анкета містить 12 запитань закритого типу, об'єднаних у три блоки: 1 блок – питання соціально-демографічного характеру, 2 блок – питання для збору даних про досвід, посаду, види послуг, що надаються і 3 блок – питання, що стосуються рівнів сформованості означених компонентів готовності (мотиваційного, компетентнісного й особистісно-рефлексивного) у самих працівників та готовності служб

надавати послуги на рівні ОТГ.

У результаті опитування отримано 57 заповнених анкет від працівників соціальних служб Харківської області. Серед респондентів було 49 жінок і 8 чоловіків.

У результаті опрацювання отриманих анкет встановлено, що майже всі респонденти мають вищу освіту (87 %), в той час як професійно технічну освіту має лише 13 % респондентів. Базову вищу або професійно-технічну освіту з соціальної роботи або суміжних галузей (психології, юриспруденції, соціального управління) мають більше половини респондентів (56 %); 86 % респондентів займають керівні посади в соціальних агентствах, 14 % – посаду соціального працівника. Середній вік – 41 рік; середній стаж роботи в установі становить 6 років, на даній посаді – 5.

Більшість респондентів (59 %) працюють в установах соціального захисту населення районного рівня, тільки 4 % – обласного та 37 % міського.

На запитання: «Чи співпрацює установа, в якій Ви працюєте, із ОТГ у сфері надання соціальних послуг, якщо так – то на якій основі?» 100% респондентів відповіли ствердно. З їх слів співпраця здійснюється на основі укладених договорів між соціальними агентствами та ОТГ. Проте, на думку опитаних, така співпраця є не ефективною (47 %), скоріше не ефективною (25 %), частково ефективною (25 %). І тільки 3 % респондентів заявили про ефективність цієї співпраці (табл. 1).

Таблиця 1.

Розподіл відповідей на запитання «Чи співпрацює установа, в якій Ви працюєте, ОТГ у сфері надання соціальних послуг, якщо так – то на якій основі?»

ефективна	Частково ефективна	Скоріш ефективна ніж неефективна	Скоріш неефективна ефективна	неефективна ніж
3%	25%	0%	25 %	47%

70

На думку респондентів, більшість послуг, які надають соціальні служби в яких вони працюють, не доступні тим, хто цього потребує. Так думає 72 % опитаних.

Серед факторів, які перешкоджають отримувати соціальні послуги особам у СЖО виділяють: мала поінформованість населення про специфіку соціальних послуг; небажання звертатися за допомогою та відвідувати соціальне агентство; віддаленість їх від місця проживання клієнта і незабезпеченість їх транспортом (погане транспортне сполучення); незабезпеченість соціальних агентств кваліфікованими працівниками; невмотивованість останніх якісно надавати послуги; неможливість охопити всіх клієнтів на закріпленій за кожним соціальним працівником території (велика кількість клієнтів в розрахунку на одного працівника) (табл. 2).

Таблиця 2.

Розподіл відповідей на запитання «Що заважає доступності соціальних

послуг?» (Можна було вибирати декілька варіантів відповіді) (N=114)

Що заважає доступності соціальних послуг?	%
недостатня поінформованість населення про специфіку соціальних послуг	37,0
небажання звертатися за допомогою до соціальних працівників	57,0
небажання відвідувати клієнтами соціальне агентство	86,0
віддаленість соціальних працівників від місця проживання клієнта і	99,0
незабезпеченість їх транспортом (погане транспортне сполучення)	
незабезпеченість соціальних агентств кваліфікованими працівниками	76,0
невмотивованість самих соціальних працівників якісно надавати	89,0
соціальні послуги	
неможливість охопити всіх клієнтів на закріпленій за кожним соціальним працівником території	100,0
інше	3,0

На запитання: «Чи варто модифікувати та реформувати роботу соціальної служби, в якій Ви працюєте?» більше половини (62 %) опитаних відповіли, що потрібно. Проте, респонденти не володіють інформацією

стосовно того, як це зробити (98 %).

Щодо роботи в соціальних агентствах нового формату, які б надавали якісні і доступні послуги на рівні ОТГ за місцем проживання клієнта за принципом «єдиного вікна», то майже всі респонденти (98 %) заявили про своє бажання працювати в таких установах. Однак, менше половини опитаних (36 %) ознайомлені або частково ознайомлені з особливостями надання послуг на рівні ОТГ; лише частково готові до роботи в нових умовах 46 %. Водночас, майже усі респонденти (96 %) готові вдосконалювати свої знання, вміння і навички з метою покращення якості надання соціальних послуг на рівні ОТГ.

Отримані в результаті опитування дані свідчать про не достатню результативність та ефективність роботи діючих соціальних агенцій в плані надання якісних соціальних послуг на рівні ОТГ за місцем проживання клієнта (так думає 72 % опитаних). Це пов'язано з обмежена кількість фахівців, велика чисельність самих клієнтів та їх небажання відвідувати соціальні агентства самостійно, відсутність транспортного сполучення, є чинниками, що заважають зробити соціальні послуги доступними і якісними.

Результати анкетування свідчать і про часткову готовність соціальних працівників відповідних агентств до роботи у ТГ (46 %). Це пов'язано, в першу чергу, із нерозумінням своєї ролі і позиції у ТГ, недостатнім рівнем знань (98 %).

Однак, існує вмотивованість самих фахівців із соціальної роботи до прагнення змін, здобуття нових знань, вмінь і навичок, бажання працювати в нових умовах що є основою для подальших досліджень з пошуку способів для забезпечення доступу населення ТГ до якісних соціальних послуг (96 %).

Зазначимо, що керівництво визначених соціальних служб повинно бути зацікавленим в перспективах своєї участі у системі надання соціальних послуг.

Реструктуризація і перепрофілювання діючих соціальних служб, які географічно знаходяться на території ТГ в Центри надання соціальних послуг на місцях дозволить: утворити первинну базу для розробки та запровадження нових моделей надання соціальних послуг клієнтам за місцем їх проживання за принципом «єдиного вікна» і стати пілотними осередками надавачів соціальних послуг на рівні ОТГ; заощадити час на пошук приміщення, підбір і підготовку фахівців із соціальної роботи, ГОТОВИХ працювати в польових умовах. Спроможним ТГ, на території яких не розміщені державні соціальні служби, можливо надати рекомендації щодо створення Центрів надання соціальних послуг зі структурними одиницями (профільними відділами) для надання соціальних послуг особам / сім'ям, які перебувають у СЖО. Неспроможні громади мають **МОЖЛИВІСТЬ** укласти договори про співфінансування таких центрів із спроможними ТГ.

За результатом комплексної оцінки якості роботи, дослідження особливостей роботи соціальних служб у справах захисту дітей у сільській **МІСЦЕВОСТІ** структуровані їх функції та повноваження. З'ясовано, що виникнення таких функцій обумовлене кількістю та наявністю у громаді населення дитячого віку, коли така особа ще не спроможна одноосібно вирішувати свої проблеми або представляти свої інтереси самостійно.

За результатом аналізу законодавчих актів з питання створення соціальних служб із захисту дітей з'ясовано що законодавче поле потребує уточнення з питання врегулювання можливостей створення на території громад таких структурних одиниць. Запропоновано перегляд нормативно-правового поля, яке повинно базуватися на складних ситуації із соціального захисту дітей що опинилися в складних життєвих умовах і потребують опіки, усиновлення, догляду для розрахунку кількості штатних одиниць служб захисту дітей та можливостей їх створення без прив'язки до кількості дітей які потребують соціального захисту.

Результати дослідження практичних можливостей соціальних служб з

питань надання соціальних послуг за місцем проживання клієнта, засвідчили про: недостатню результативність й ефективність роботи діючих соціальних служб з питань надання якісних соціальних послуг у ТГ за місцем проживання клієнта. Це пов'язано, в основному, з непроінформованістю практикуючих соціальних працівників та відсутністю у них знань щодо специфіки їхньої роботи на рівні ОТГ. Для більш ефективної роботи рекомендовано підвищити кваліфікацію працівників соціальних служб; забезпечити їм доступ до знань, що стосуються особливостей роботи у ТГ, сформувати відповідні навички шляхом навчання (підвищення кваліфікації) в напрямку «Соціальна робота» з метою ПІДГОТОВКИ спеціалістів, здатних до реалізації державної політики у сфері соціального захисту населення на рівні ОТГ.

Висновки до другого розділу

За результатом дослідження зарубіжного та вітчизняних досвіду у сучасних умовах розвитку соціальної роботи як практичної діяльності обґрунтована необхідність узагальнення досвіду роботи з особами/сім'ями, які перебувають в СЖО, пошуку і розробки нових, більш ефективних форм і методів надання соціальних послуг отримувачам.

Зроблений висновок, що застосування інноваційних теорій у практиці соціальної роботи сприяє реалізації професійних завдань соціальних працівників, допомагає зрозуміти та встановити причинно-наслідкові зв'язки між поведінкою, інтересами, стилем і рівнем життя жителів в сільській місцевості та їх соціальними проблемами.

З'ясовано, що під теоріями соціальної роботи (ТСР) розуміють науку про закономірності та принципи функціонування і розвитку конкретних соціальних процесів і явищ, відносин, їх динаміки під впливом організаційних, психолого-педагогічних та управлінських факторів при захисті громадянських прав і свобод особи у суспільстві.

Встановлено, що ТСР виникають в практиці, перевіряються і підтверджується нею. У контексті дослідження виділено тлумачення ТСР, як сукупності сформованих під час пізнавальної, практичної діяльності ідей, уявлень, концепцій щодо осмислення мети, завдань і ролі соціальної роботи, тенденцій її розвитку, моделей практики та технік інтервенції; схарактеризовано основні етапи становлення ТСР; розкрито їх сутність і роль у професійній діяльності соціального працівника; здійснено аналіз основних підходів до класифікацій. Досліджена структура, виділені теорії соціальної роботи та теорії для соціальної роботи. Перші акцентуються на самій професії і застосовуються для пояснення її мети, завдань, взаємозв'язку з суспільством; Другі - зосереджуються на отримувачів послуг і способах надання їм допомоги. Виділено сім груп (психодинамічні, інтеракціоністські, когнітивні й біхевіористські/поведінкові теорії, теорії конфліктів, теорії систем та теорії, орієнтовані на розвиток самої сільської

місцевості як локального рівня соціальної роботи) теорій та схарактеризовано їх сутність і специфіку застосування.

Досліджені основні підходи до визначення поняття «моделей соціальної роботи у громаді, їх класифікації, запропоновані у зарубіжній теорії і практиці. Розкрито особливості їх застосування у роботі з різними категоріями клієнтів, групами, організаціями на локальному рівні. Охарактеризовані такі моделі соціальної роботи в громаді як: адміністративної моделі надання соціальних послуг, моделі організаційного розвитку та моделі надання інтегрованих соціальних послуг.

Досліджено мету соціальної роботи в сільській місцевості, яка орієнтована на: регулювання правових та економічних відносин людини з суспільством, надання допомоги та підтримки у вирішенні проблем, гідному самоствердженні й повноцінному житті; подолання соціальної несправедливості, зменшення рівня нанесення шкоди, запобігання стражданням, допомогу соціально незахищеним категоріям осіб; надання різних соціальних послуг особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Обґрунтовано, що для соціальної роботи як сфери практичної діяльності, характерним є наявність міждисциплінарних моделей, реалізація яких передбачає залучення додаткових фахівців і створення команди для надання соціальних послуг в межах території. Такі моделі базуються на ідеях: відновлення, реструктуризації і розвитку місцевих, особливо, сільських громад шляхом залучення місцевих жителів, додаткових ресурсів; розвитку соціального підприємництва, місцевого бізнесу; розробки та реалізації інфраструктурних і соціальних проєктів.

ВИСНОВКИ

У дослідженні особливостей діяльності соціальних служб у сільській місцевості (теоретичному, методологічному і експериментальному аспектах) здійснено узагальнення особливостей і запропонована модель професійної діяльності фахівця з соціальної роботи у територіальній громаді і модель особистості фахівця, які можуть бути основою для розробки комплексної моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, готових до роботи у сільській місцевості та для використання в практичній діяльності (посадових інструкціях соціальних працівників у сільській місцевості).

Доведено, що задовільне життя індивіда залежить від систем, які його оточують. Вивчивши природу, суть, взаємозв'язки між структурними елементами системи фахівці можуть адекватно оцінити процеси, події, поведінку індивідів і надати кваліфіковано допомогу тим, хто її потребує. В сільській місцевості системну модель застосовують для: виявлення і фіксації факторів, що мають негативний вплив на індивіда; розробку ефективної моделі надання соціальної допомоги; «нейтралізації» негативних факторів або пошуку альтернативних, «обхідних» шляхів для досягнення поставленої мети – вирішення проблеми клієнта; організації й ініціації змін у системах, які впливають на життєдіяльність людей; налагодження взаємозв'язку між ресурсами, потребами, інтересами жителів громади; залучення членів громади до розподілу і додаткового пошуку ресурсів; корекції девіантної поведінки; реалізації концепцій соціального захисту, соціальної реабілітації жителів; процес надання соціальних послуг різним типам сімей у СЖО. Техніка пошуку ресурсів є ефективною у цьому випадку. При цьому фахівець стимулює зміни в житті клієнта та пропонує альтернативу. Ефективність роботи соціального працівника з соціальними системами на рівні об'єднаної територіальної громади залежить від: розгалуженості мережі соціальних установ та організацій, диференціації соціальних послуг, що

ними надаються; рівня поінформованості жителів про особливості надання соціальних послуг; відкритості самої системи, здатності її до розвитку, ініціювання та реалізації змін; забезпечення доступу до необхідних ресурсів та їх правильний розподіл тощо.

За результатом дослідження моделей соціальних послуг, виокремлена модель надання інтегрованих соціальних послуг в сільській місцевості, яка базується на ідеї комплексного надання широкого спектру соціальних послуг, максимально зосереджених у місці, яке має територіально зручне розташування та враховує вікові, гендерні, фізичні та інші особливості населення громади. Гнучкість переліку пропонованих послуг залежно від зміни потреб та інтересів клієнта є також важливою при реалізації означеної моделі.

Інтегровані соціальні послуги визначаються як алгоритмічно вибудований процес надання комплексних послуг фахівцем із соціальної роботи спільно з міждисциплінарною командою фахівців через застосування різноманітних форм, методів та інструментів у роботі з індивідами/групами задля вирішення їхніх проблем або задоволення потреб у територіально значущому для них місці, у доступний спосіб за мінімально короткий період часу.

Процес надання соціальних послуг на рівні ОТГ має здійснюватися в режимі «єдиного вікна». Під «єдиним вікном» розуміють створення простору, робочого місця фахівця з соціальної роботи, де клієнт може отримати соціальні послуги (подати й отримати документи на виплату на різного роду соціальних допомог, гарантованих державною) в мінімально короткий час в одному місці. Тобто, принцип «єдиного вікна» має на меті спростити процес отримання соціальної допомоги. В ході дослідження доведено, що така стратегія надання соціальних послуг є достатньо ефективною стосовно людей, які перебувають у складних життєвих обставинах. У процесі розробки моделі надання інтегрованих соціальних послуг на рівні ОТГ виділено шість базових принципів її

ефективності: комплексності (визначення і надання мінімального пакету послуг у ТГ); територіальної визначеності та «єдиного вікна» («принцип супермаркету») (через залучення спеціалістів або мобільної команди); мультидисциплінарності (залучення команди фахівців різних галузей); партнерських відносин (взаємодовіра і порозуміння між соціальним працівником і клієнтом); зменшення шкоди (право вибору залишається за клієнтом, а соціальний працівник має мотивувати, надавати консультації, проводити експертизу тощо); міжсекторальної взаємодії (організація взаємодії між соціальними установами державної та недержавної форми власності в межах ТГ та поза).

Ефективними техніками реалізації означеної моделі в ході проведеного в роботі аналізу були встановлені такі: кейс-менеджмент (застосування індивідуального підходу до кожного клієнта та залучення його самого у цей процес як активного учасника); переадресування (при неможливості надати необхідну соціальну послугу на базі закладу можна забезпечити її реалізацію через переадресування); моніторинг (процес збору та систематизації КЛЮЧОВИХ показників діяльності з метою: її оцінки й корекції, ефективного використання і розподілу ресурсів, неперервності процесу надання соціальних послуг, досягнення бажаного результату, визначення перспектив розвитку) та оцінка (первинна, поточна та підсумкова оцінка результативності роботи та формулювання висновків).

До мінімального пакету соціальних послуг, що надаються у сільській місцевості, належать: виявлення осіб /сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах та надання їм допомоги; кризове втручання; проведення оцінки потреб, спостережень і профілактичних бесід; надання послуг із соціальної профілактики, соціального супроводу/патронажу, представництва інтересів, консультування особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах; супроводження прийомних, патронатних сімей.

Надання інтегрованих соціальних послуг населенню за принципом

«єдиного вікна» включає: організацію прийому громадян; опрацювання документів з метою визначення права на соціальну допомогу, пільги, вирішення питань щодо опіки і піклування; передачу документів відповідним соціальним установам; видачу документів; реєстрацію повідомлень про порушення прав дитини, дискримінацію, вчинення насильства інформування населення з питань соціального захисту. Основними етапами роботи соціального працівника під час реалізації моделі інтегрованих соціальних послуг є: звернення по допомогу; прийняття рішення про співпрацю; діагностика проблем чи потреб клієнта; постановка мети та завдань співпраці; підготовка та ведення необхідної документації; розробка плану інтервенції; налагодження партнерської співпраці; реалізація плану інтервенції; моніторинг діяльності, оцінка результатів та підведення підсумків.

До ефективних форм методів моделі надання інтегративних соціальних послуг можна віднести: консультування, кризове консультування, ведення випадку, робота із документами, групову роботу, роботу уї фокус-групах, тренінги, семінари, дискусії, бесіди тощо. Соціальний працівник виконує практичні ролі при реалізації моделі надання інтегративних соціальних послуг (терапевта, консультанта, представника інтересів, посередника тощо), тоді як клієнти виступають у ролі жертв і є споживачами соціальних послуг.

З урахуванням підходів до визначення особливостей соціальної роботи в громаді, різноманітності моделей роботи в громаді, поданих у науковій вітчизняній і зарубіжній науковій літературі, стратегій розвитку й організації соціальної роботи на рівні ОТГ в Україні були диференційовані три базові моделі організації соціальної роботи у сільській місцевості: адміністративна, організаційного розвитку та надання інтегрованих соціальних послуг. Впровадження означених в ході дослідження моделей дасть змогу: забезпечити доступ населення до соціальних послуг, передбачених чинним законодавством; створити та функціонувати мережі

закладів із соціального захисту населення; ініціювати розробку й реалізацію технологій соціальної роботи та проведення заходів, спрямованих на боротьбу з бідністю та, основне, реалізувати мету соціальної роботи – «залучати людей і структури для вирішення життєвих проблем та підвищення добробуту».

З урахуванням чинного законодавства України, сутнісних ознак, особливостей соціальної роботи у громаді, характеру та змісту професійної діяльності соціальних працівників, відповідно до реалізованих ними моделей соціальної роботи в громаді виокремлено дві ланки фахівців з соціальної роботи (фахівців-адміністраторів і фахівців-практиків), які є працівниками відділів/Центрів надання соціальних послуг та забезпечують реалізацію державної політики у сфері соціального захисту населення на локальному рівні; спроектовано модель їх професійної діяльності та модель їх особистості. Останні дали можливість обґрунтувати та спроектувати комплексну модель професійної підготовки соціальних працівників до роботи у сільській місцевості та виокремити програмні компетентності (загальні, професійно-базові та професійно-спеціальні).

Застосування даної комплексної моделі дозволить підвищити ефективність роботи соціального працівника з соціальними системами на рівні об'єднаної територіальної громади яка залежить від: розгалуженості мережі соціальних установ та організацій, диференціації соціальних послуг, що ними надаються; рівня поінформованості жителів про особливості надання соціальних послуг; забезпечення доступу до необхідних ресурсів та їх правильний розподіл.

За результатом — буде досягнуто мети - надання якісних і доступних соціальних послуг жителям села кваліфікованими фахівцями з соціальної роботи через надання послуг державного, регіонального та локального рівнів, активізацію членів громади, розробку і реалізацію соціальних програм і проектів, стимулювання ініціатив членів ТГ задля її розвитку, покращення моделі її життєдіяльності.

З'ясовано, що реалізація мети і завдань соціальної роботи у сільській місцевості неможлива без застосування інноваційних, ефективних методів, під якими, у науковій літературі, розуміють свідомий засіб досягнення запланованого, визначеного результату, вирішення конкретних завдань, що передбачає чітку послідовність дій на основі зрозумілого, контрольованого плану в різних видах пізнавальної і практичної діяльності. У зв'язку з тим, що у сучасній теорії і практиці соціальної роботи не існує єдиного підходу щодо класифікації методів соціальної роботи. В роботі запропонована чітка диференціація їх на дві групи: перманентні або основні, до яких віднесено ведення випадку (з похідними – кейс- менеджмент, екстреного втручання); метод соціальної роботи з групою; метод організації громад та вторинні, додаткові або другорядні, допоміжні – метод соціального забезпечення в громаді, метод соціальної дії, метод соціальних досліджень; розкрито їх зміст, специфіку та особливості їх застосування, основні принципи, базові методологічні підходи, моделі, етапи їх реалізації, ролі та функції, знання і НАВИКИ соціальних працівників як суб'єктів та клієнтів як об'єктів взаємодії під час застосування цих методів.

За результатом дослідження встановлено, що виникнення таких функцій обумовлене кількістю та наявністю у громаді населення дитячого віку, коли така особа ще не спроможна одноосібно вирішувати свої проблеми або представляти свої інтереси самостійно.

В результаті проведеного дослідження визначена можливість (припущення) щодо своєчасного виявлення, обліку, супроводу і прогнозування наслідків, що допоможуть уникнути і особі, і громаді численних ускладнень, обтяжень, невизначеності у складних життєвих обставинах. Знання законодавства, його застосування, внесення змін до законодавчого поля задля захисту прав окремих членів громади посилять професійність прийнятих рішень, особливо в тих випадках, коли прийняте рішення створює законодавчі підвалини отримання особою послуг в іншій територіальній громаді (наприклад, усиновлення, опіка і піклування за

дітьми-сиротами, дітьми, позбавлених батьківського піклування, за дітьми, які перебувають в складних життєвих обставинах). Рекомендації за аналізом особливостей роботи соціальних служб у справах захисту дітей у сільській **МІСЦЕВОСТІ** розроблені за вимогами чинного законодавства і можуть бути застосовані в практичній діяльності.

Отримані результати дослідження можливо застосовувати в практичній діяльності соціальних працівників в сільській місцевості.

29	https://es.slideshare.net/undpukraine/ss-48043250	7 джерел	0.09%
30	https://lib.iitta.gov.ua/5360/1/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B5%D1%81%D1%96%D0%BE%D0%B3%D1%80	4 джерела	0.07%
32	http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/28518/1/Popovych_Novak.pdf		0.07%
33	http://eprints.zu.edu.ua/21619/1/%D0%9B%D1%96%D1%82%D1%8F%D0%B3%D0%B0.pdf	22 джерела	0.07%
34	http://www.petaref.com/?page=viewref&id=6067	21 джерело	0.06%
36	https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/301/dity.pdf		0.06%
38	http://bibliofond.ru/view.aspx?id=605573	30 джерел	0.04%
40	https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/15294		0.04%
41	https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/61965/1/%d0%a4%d0%9c%d0%92_293_2023_%d0%97%d0%b0%d1%82%d0%be%d0%b...		0.04%
42	https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/626	2 джерела	0.04%
43	http://www.tsatu.edu.ua/vmf/wp-content/uploads/sites/17/ix-conference-23-24-florence-italy.pdf	2 джерела	0.04%

Джерела з Бібліотеки

25

4	Студентська робота	ID файлу: 1015979699	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	1.16%
5	Студентська робота	ID файлу: 1015930466	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.89%
9	Студентська робота	ID файлу: 1015764324	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.42%
18	Студентська робота	ID файлу: 1016032250	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve... 7 Джерело	0.23%
19	Студентська робота	ID файлу: 1004267229	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.2%
22	Студентська робота	ID файлу: 1015915806	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.17%
26	Студентська робота	ID файлу: 1013803176	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve... 2 Джерело	0.1%
27	Студентська робота	ID файлу: 1015904903	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.1%
31	Студентська робота	ID файлу: 1015285482	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve... 6 Джерело	0.07%
35	Студентська робота	ID файлу: 1016043154	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.06%

37	Студентська робота	ID файлу: 1015993945	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.05%
39	Студентська робота	ID файлу: 1004245777	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve... 2 Джерело	0.04%